

**FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO V
OLOMOUCI**

KATEDRA SLAVISTIKY

HISTORICKO - UMĚLECKÝ ROZBOR FILMU HOLOD-33

(bakalářská diplomová práce)

VYPRACOVALA: BC. MICHAELA HANZLOVÁ

VEDOUCÍ PRÁCE: MGR. RADANA MERZOVÁ

2011

Prohlašuji, že jsem uvedenou práci napsala sama, s použitím všech dostupných materiálů.

Děkuji Mgr. Radaně Merzové za vedení práce a cenné připomínky, Mgr. Uljaně Kholod PhD. za pomoc při závěrečných úpravách a své mamince za korektury českého jazyka.

Michaela Hanzlová

v Olomouci, dne

1.	Úvod	4
2.	Holodomor na Ukrajině v roce 1932 – 1933 – příčiny, následky, fakta, svědectví.....	5
2.1.	Předehra.....	5
2.2.	Význam USSR	6
2.3.	Kolektivizace venkova	7
2.4.	Obchod s Německem.....	9
2.5.	Režim „čornych došok“	10
2.6.	Jak pohlížel na Holodomor svět	12
2.7.	Zdecimování ukrajinského venkova	14
3.	Literární a filmové zpracování tématu	16
3.1.	Vasyl Barka a jeho román Žlutý kníže	17
3.1.1.	Barka, krátký životopis.....	17
3.1.2.	Žlutý kníže.....	19
3.2.	Oles Jančuk a Holod 33.....	23
3.2.1.	Oles Jančuk - krátký životopis	23
3.2.2.	Holod 33	24
3.2.3.	Konfrontace filmu a jeho předlohy.....	25
3.2.4.	Detailní rozbor filmu	28
3.2.5.	Holod 33 v kontextu ukrajinské filmografie.....	36
4.	Vyrovnávání se s minulostí	39
4.1.	Dodatečná rehabilitace	39
4.2.	Polemika „Byl Holodomor genocidou?“	42
5.	Závěr.....	45
6.	Resumé v Ukrajinštině	47
7.	Bibliografie a internetové zdroje	52
8.	Obrazová příloha	54
9.	Anotace.....	61

1. Úvod

Na počátku 30. let 20. století postihl sovětskou část Ukrajiny hladomor nebývalých rozměrů. Soudě dle svědectví přeživších i dle výsledků bádání ukrajinských historiků v posledních 20-ti až 30-ti letech hladomor nebyl způsoben přírodní katastrofou, ale byl vyvolán tehdejší sovětskou vládou pod vedením Stalinovým. Ruská federace dodnes toto stanovisko odmítá, ačkoli je dnes z řady dokumentů zřejmé, že tehdejším vládnoucím politbyrem Sovětského svazu bylo hladu použito jako prostředku k upevnění moci a k dovršení násilné kolektivizace. Cílem většiny ukrajinských historiků je prokázat, že ukrajinský hladomor 30. let, pro nějž konkrétně se i v cizojazyčné literatuře vžilo ukrajinské slovo „Holodomor“, byl de facto cílenou genocidou ukrajinského národa. Ačkoli tato polemika (Byl Holodomor genocidou?) není vlastním cílem této práce, jistému zhodnocení se v poslední části textu nevyhneme. Hlavním tématem je však analýza jednoho z prvních filmů natočených na téma Holodomoru. *Holod 33*, film ukrajinského režiséra Olese Jančuka, natočený podle knihy Vasyla Barky, se stal asi nejznámějším a nejuznávanějším zpracováním námětu.

Práce je rozdělena na tři tématické celky. První si klade za cíl podat podrobnější historický náhled do problematiky Holodomoru, zpracovat objektivně známá fakta a svědectví. Obsáhlý historický úvod je dle nás nezbytný pro pochopení celého filmu. Druhá část je zaměřena již konkrétně na film *Holod 33*. Podrobněji se věnuje filmové předloze, knize *Žlutý kníže*.¹ Snaží se zhodnotit způsob jejího převedení na filmové plátno nejen z hlediska míry autentičnosti vůči tak silnému námětu, ale i z pohledu jeho čistě uměleckého zpracování. Zařazení filmu do kontextu ukrajinské filmografie je samozřejmostí. Část třetí, poslední, je věnována úvaze o situaci, ve které se ocitl ukrajinský národ po rozpadu SSSR. Zajímalo nás, jakým způsobem se Ukrajinci vyrovnali či stále vyrovnávají se svou minulostí a jaký postoj zaujal vůči problematice Holodomoru a jeho uznání jako genocidy svět.

¹ Жовтий князь, poprvé vyšlo v anglickém překladu jako *Yellow prince*, v této práci používáme název „Žlutý kníže“. Jelikož kniha nebyla dosud v češtině vydána, jedná se o autorský překlad. Stejně tak všechny do češtiny přeložené názvy či citované věty z ukrajinštiny či angličtiny v práci jsou čistě autorským překladem, který jsme si dovolili z čistě ilustrativních důvodů a jsou pouze orientační.

2. Holodomor na Ukrajině v roce 1932 – 1933 – příčiny, následky, fakta, svědectví

2.1. Předehra

Ukrajina jako území vstoupila do 20. století rozdělena mezi několik mocností. Její západní část, Halič a Bukovina, patřila Rakousku-Uhersku, zbylé regiony Ruskému carskému Rusku. Po rozpadu monarchie Zakarpatská Ukrajina připadla Československu a území okolo měst Lvova a Lucku Polsku, zbylé regiony, tedy téměř 80% Ukrajiny, po marném boji za nezávislost připadly nově vzniknuvšímu Sovětskému svazu.

Během celého 19. století probíhá na Ukrajině národní obrození, rozvíjí se ukrajinsky psaná literatura a mnozí buditelé bojují za uznání ukrajinského jazyka a kultury jako plnohodnotného projevu svébytného národa. Když v roce 1917 proběhne bolševická revoluce, ukrajinská národní inteligence v této události spatřuje toužebný impuls k vytvoření samostatného ukrajinského státu. Zbavení se carského režimu ovšem nepřinese očekávaný sled událostí.

Proběhly jisté snahy o založení nezávislého ukrajinského státu², ty ovšem vzaly za své během tzv. občanské války. Proti sobě stály jednotky bolševických vojsk, jejichž vedení věřilo v rychlé obsazení Ukrajiny, a jednotky ukrajinské Centrální rady, která našla pomoc u Německa a Rakouska-Uherska. V r. 1918 se dokonce ukrajinsko-německým vojskům podařilo donutit ta bolševická k ústupu. Spojenectví s vojsky německými a rakouskými ukázalo se být ovšem darem danajským. V době, kdy sice ještě nebylo rozhodnuto, jak první světová válka dopadne, jevílo se nicméně stále jasněji, že monarchie a Německo vítězi nebudou. To pak značně ztížilo Ukrajině situaci

² 20. 11. 1917 – III. Univerzál - vyhlášena Ukrajinská národní republika; 22. 1. 1918 – IV. Univerzál – Ukrajina vyhlášena svobodným suverénním státem ukrajinského národa - během předchozích třech Univerzálů Ukrajinská Ústřední rada (založena bezprostředně po pádu carského režimu, přičemž je s podivem, jak úzká skupina krajinských intelektuálů bez jakýchkoli předchozích politických zkušeností dokázala takhle rychle reagovat) zdůrazňovala, že není jejím cílem oddělit se od Ruska, ale ustanovení autonomie s rozšířenými právy; IV. Univerzál – Ukrajina již vyhláší nezávislost na Rusku – důvodem byl bolševický převrat v Rusku a hrozba uchvácení Ukrajiny bolševiky (spojovala by je idea národního socialismu, i když Ústřední rada Ukrajiny, její členové, nebyli tak radikální co se týče likvidace veškerého soukromého vlastnictví, šlechtické velkostatky např. měly být zachovány), ale naprosto je rozděloval diametrálně odlišný pohled na národní svobodu a právo sebeurčení národů. PERGLEROVÁ, Tetyana; „Státní tradice na Ukrajině“; HOSTIČKA, Vladimír; „Ukrajinská státní idea“; Seminář východoevropských dějin , Národní knihovna v Praze, 1. 11 2001, dostupné na WWW: http://www.nkp.cz/seminar/ukraj_stat.htm

při vyjednávání s vítěznými mocnostmi. Během sedmiměsíčního hetmanátu Skoropadského, který nebyl kladně přijímán většinou obyvatelstva (hlavně chudým venkovem), ani vrstvou intelektuálů dochází k odchodu německých vojsk z Ukrajiny. Po vládě Direktoria, jejímž hlavním nešvarem byla nejednotnost, dochází k opětovnému obsazení Ukrajiny bolševickými vojsky a roku 1922 k definitivnímu přičlenění Ukrajiny do Svazu socialistických republik.

Po vítězství přívrženců bolševické revoluce dochází k zatýkání a pronásledování ukrajinské inteligence a k zavádění a postupnému upevňování nových pořádků.

Již v letech 1921 – 1922 dochází k prvnímu ze série tří hladomorů, které zasáhly Ukrajinu v rozmezí let 1920 – 1946. Příčiny prvního a posledního hladomoru (1945-46) lze spatřovat v neutěšené situaci země po prodělavší občanské či světové válce.³ Oba dva tyto hladomory ovšem co do intenzity a rozsahu převyšuje hladomor v letech 1932 – 1933. Nese v sobě též jeden aspekt, kterým se významně od předchozích dvou odlišuje – na základě svědectví přeživších a na základě výsledků bádání v archívech lze se domnívat, že hladomor v letech 1932 – 1933 (dále Holodomor) byl de facto uměle vyvolaný samotným vedením státu.

2.2. Význam USSR

Důležitost ukrajinského území vždy spočívala jednak v jeho strategické poloze u Černého moře, mezi Evropou západní a východní, jednak v jeho širých pláních s půdou – černozemí, které byly schopny díky moudrému hospodaření vyprodukovat takové množství obilí, že si Ukrajina vysloužila přezdívku „obilnice Evropy“.

Většinu ukrajinského obyvatelstva na počátku 20. let 20. století tvořili drobní zemědělci a rolníci. Společnost byla tzv. maloburžoazní. Bohatší statkáři obchodovali se státem, kterému prodávali své výnosy obilí, menší hospodáři byli alimentačně soběstační, zboží běžné spotřeby poté dostávali výměnou za své obilí na pravidelných trzích. Venkovské obyvatelstvo tvořilo naprostou většinu ukrajinské společnosti. Dle sčítání lidu z roku 1926 žilo na Ukrajině necelých 29 miliónů lidí.⁴ Společnost netvořili jen etničtí Ukrajinci, ale i početné národnostní menšiny Židů, Poláků, Rusů, Krymských

³ Téma hladomorů z počátku 20-tých a z poloviny let 40-tých není vlastním obsahem této práce. Přesto dle zjištění autorky i v otázce těchto hladomorů existuje jistá polemika, viz. hlavně práce známého ukrajinského historika Stanislava Kulčyckého (Станіслав Владиславович Кульчицький)

⁴ ZIEGLER, Aleš; Hladomor na Ukrajině v letech 1932 – 1933, bakalářská práce, Masarykova univerzita v Brně 2006, dostupné na WWW: http://is.muni.cz/th/75521/ff_b/, s. 42

Tatarů, Němců, Bulharů, Řeků. Dle dochovaných svědectví každá vesnice měla přinejmenším dva kostely – v jednom se sloužily mše v ukrajinštině, druhý byl ruský. Na vesnicích fungovaly školy, kde nastupující generace prvních desetiletí nového století měla konečně možnost seznámit se s ukrajinskými buditeli či spisovateli. Největšími městy byly Kyjev, Charkov (do roku 1934 hlavní město USSR), Oděsa, Dněpropetrovsk.

2.3. Kolektivizace venkova

Maloburžoazní styl života a soukromé hospodaření se samozřejmě neslučovalo s tezemi bolševických ideologů. Státem plánované hospodářství – velká zemědělská revoluce, plánovaná Stalinem a sovětským politbyrem, vyžadovala radikální změnu po generace ustáleného způsobu života a hospodaření. Ukrajina byla pro Sovětský svaz klíčová co se týče produkce obilí. A produkce obilí byla klíčová pro export a následně za utržené peníze k nákupu prostředků k uskutečnění obří industrializace. Uskutečnění fantastických cílů produkce obilí bylo podmíněno zřízením státem plánovaného hospodářství, jež by státu zajistilo větší kontrolu nad hospodařením a větší produktivitu. K cíli se mělo dojít skrze vybudování zemědělských družstev, tzv. kolchozů, které by sdružily již existující hospodářství do jednoho velkého a funkčního celku.

Zavádění kolchozů a zabírání majetků a hospodářství se setkala zejména na Ukrajině s velkou nechutí, ne-li přímo odporem. Vstup do kolchozů byl nejdříve dobrovolný, postupem času byl ovšem přímo vymáhán. Ještě do roku 1928 byla kolektivizována necelá 4% všech hospodářství.⁵ Zlom nastává v roce 1929. I v důsledku hospodářské krize a pádu cen obilí SSSR zvyšuje vývoz. Bylo rozhodnuto o násilném kolektivizování zbylých území, přičemž Ukrajina, jako klíčová oblast produkce, měla být vzorem uskutečněné kolektivizace, která měla být na Ukrajině dokončena v letech 1931 – 1932.⁶

K posílení pozice komunistů na ukrajinském venkově byly ke konci 20. let na Ukrajinu posílány tzv. brigády komunistických aktivistů, zejména mladých lidí, sympatizantů s komunistickou ideologií, které byly pověřeny zaváděním společných zemědělských družstev, tzv. kolchozů.

⁵ Viz: BOJKO, Olexandr; GONĚC, Vladimír; *Nejnovější dějiny Ukrajiny*, nakl. Jota, Brno, 1997

⁶ ZIEGLER, Aleš; *Hladomor na Ukrajině v letech 1932 – 1933*, bakalářská práce, Masarykova univerzita v Brně 2006, dostupné na WWW: http://is.muni.cz/th/75521/ff_b/, s. 10

Kdo stále odmítal a snažil se udržet své vlastní malé soukromé hospodářství, byl vystaven tvrdým represím a sankcím. Na všechna hospodářství, včetně kolchozů i soukromníků, byly státem uvaleny nepřiměřeně velké kvóty odvodů obilného zrna.

Mimo to, od roku 1929 - 1930 docházelo k tzv. „rozkurkulení“ (Розкуркулення). Kurkulové – kulaci, bohatí velkostatkáři, byli označeni ze nepřátele státu a bolševické revoluce, docházelo k jejich zatýkání, jejich hospodářství byla zabírána, rodiny vystěhovány a sami hospodáři končili většinou na Sibiři v pracovních táborech.⁷ Tristní je fakt, že ačkoli pod termín „kulak“ spadalo minimální procento všech hospodářství, během následujících dvou (třech) let jich bylo zlikvidováno třikrát tak více.⁸

Hospodářství založené na kolchozním způsobu obdělávání půdy neničilo jen léta předávanou kulturu spojenou s obděláváním půdy, s tradicemi, ale radikálně měnilo i samotnou krajinu. A samozřejmě ničilo morálku lidí. Nikdo dobrovolně neodevzdával pole, dobytek, koně, vozy do kolchozu ke společnému užívání, protože sám z toho téměř nic neměl – pravdou je, že členství v kolchozu kolchozníkům nepřinášelo téměř žádný užitek, naprostá většina produkce se odevzdávala státu a tak následkem nemohlo být nic jiného než postupné upadání pracovní morálky, tím pádem menší a menší výnosy a chátrání majetků. Namísto efektivního využívání hospodářské půdy jednotlivými hospodáři či většími hospodářstvími byl postupně zaveden těžkopádný, na plánované industrializaci postavený kolchozní systém. Zavádění strojové techniky na obdělávání půdy se na začátku setkávalo s velkými problémy, stroje byly poruchové, a tak se mnohdy stávalo, že pole ležela ladem, rozoraná, nedoobdělaná.⁹

Dalším, neméně radikálním a přímo fatálním atakem na zavedený způsob života lidí byl komunistický odpor vůči klerikalismu a církvi obecně. Během 20. let byly nejen na ukrajinském venkově, ale i ve větších městech, a počátkem 30.let i v Kyjevě, bourány či

⁷ Více o rozkulačení viz: ZIEGLER, s. 12

⁸ Termínem „kulak“ označena v roce 1927 4%, v roce 1929 dokonce 1,4% všech rolnických hospodářství. BOJKO, GONĚC, s. 79. V roce 1929 byl oficiálně počet kulackých rodin odhadován na 71,5 tisíce, ale v roce 1932 jich bylo „rozkulačeno“ celých 200 tisíc. SUBTELNYJ, Orest; *Ukrajina, Istorija*, s. 503 – 505, in: ZIEGLER, s.12

⁹ Již v Engelsově či Marxově díle se dočteme o tom, že revoluce, spojené se zničením buržoazní třídy, nemůže být dosaženo bez velké reorganizace venkova. Hovoří se o naprosté nezbytnosti převést drobná či větší hospodářství z privátní sféry do sféry státní. Svá díla psali v době Průmyslové revoluce, v době tvrdé práce dělnické třídy. Víze beztřídní společnosti, kdy venkov bude podporovat město, osobní vlastnictví jakékoli zmizí, a tím pádem i sociální rozdíly, je společná mnoha intelektuálům té doby. Kolektivizace venkova a zničení osobního vlastnictví půdy bylo jedním z prvních pilířů, na kterém se mělo stavět. Kolektivizace tedy probíhala v prvé řadě z čistě politicko-ideologických důvodů, s cílem vytvoření nové společnosti. Dochází ovšem, zcela paradoxně, víceméně k opětovnému znevolnění obyvatel. Wikipedie, heslo „Kolektivizace“, dostupné na WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Kolektivizace>

rušeny církevní svatostánky.¹⁰ Knězi i učitelé, jako příslušníci inteligence, končili opět v pracovních lágrech.

2.4. Obchod s Německem

Ve svědectvích oděských obyvatel z roku 1932 se dočteme o údivu nad tím, jak je možné, že jsou v oděských docích nakládány lodě tunami obilí, zatímco venkovské obyvatelstvo trpí hladem (venkovanům bylo postupně omezeno cestování a zakázán přístup do měst, zejména Oděsa byla strategicky důležitá – jednalo se o největší černomořský přístav, plný cizinců.) Jak již bylo napsáno výše, SSSR s obrovským množstvím obilí vyprodukovaným na Ukrajině obchodoval.¹¹ Peníze, které utržil za hospodářské produkty, potřeboval na uskutečnění obřích plánů industrializace, na budování nového, ambicemi se netajivšího státu.

V letech dvacátých a ještě počátkem let třicátých bylo nejdůležitějším obchodním partnerem SSSR Německo. Oba dva státy si vyhovovaly i ideově. Na evropském poli mezi dvěma světovými válkami byly považovány za outsidersy. Ačkoli výsledek první světové války nebyl jednoznačný, systém poválečného vyrovnání podepsaný ve Versailles byl nespravedlivý nejen k poraženým, ale i k vítězům, neboť předpokládal dominantní postavení Francie a Velké Británie,¹² zatímco na Německo byly uvaleny tvrdé poválečné sankce, které v konečném důsledku přispěly k radikalizování německé společnosti ve 30. letech. Sovětský svaz posílal do Německa obilí až do nástupu Hitlera k moci v r. 1933, jímž se mění celková politika země zaměřením se na podporu domácího průmyslu, hospodářství vedoucí k soběstačnosti a nezávislosti německého státu.

¹⁰ Např. přímo v historickém centru Kyjeva byl na počátku 30. let 20. století zbourán Michalský Zlatokopulý chrám (Михайлівський Золотоверхий собор), obnoven během dvou desetiletí po pádu Sovětského svazu.

¹¹ Pro srovnání – produkce obilí z ukrajinského území činila přibližně jednu pětinu veškeré produkce obilí SSSR.

¹² Wikipedie, heslo "Versailleská smlouva", dostupné na WWW:
http://cs.wikipedia.org/wiki/Versaillesk%C3%A1_smlouva

2.5. Režim „čornych došok“

I přes neúměrné zatížení venkova se dažilo Ukrajině ještě do r. 1932 kvóty dané státem plnit, ačkoli to venkovské obyvatelstvo vyčerpávalo stále víc a víc. V onom roce ovšem stát zavádí neobyčejně krutý „trest“ za nesplnění odvodních norem, který jen potvrzuje dnes již obecně přijímanou domněnku o státem uměle vyvolaném hladomoru.

V r. 1932 dochází k prvním případům zavádění režimu tzv. „čornych došok“ (чорні дошки), kdy byly na seznam, na „černou listinu“, zapsány vybrané rajóny Černihivské, Doněcké, Kyjevské, Oděské a Dnipropetrovské oblasti, které nesplnily státem dané kvóty odvodů obilí.¹³ De facto se jednalo o umělou izolaci celých vesnic, během níž byly venkovskému obyvatelstvu zabírány veškeré prostředky a možnosti obživy. Zapsání na seznam „čornych došok“ znamenalo bez přehánění rozsudek smrti hladem.

Mnohá svědectví přeživších vypovídají, jak tlupy komunistických aktivistů či jen sympatizantů s režimem, ať již z ideologických či z čistě oportunistických důvodů, zabíraly rodinám veškeré zásoby obilí a mouky na zimu, včetně dalších potravin, řepy a brambor. Dozvídáme se, že přicházeli s dlouhými železnými tyčemi, háky, kterými šťourali do země, do podlahy, kde si venkované uchovávali obilí, a vše, co našli, jakékoli zásoby potravin na zimu, včetně příštího osení, okamžitě zabírali. Někde rodinám s dětmi nechali alespoň krávu, díky jejímuž mléku se rodině podařilo přežít zimu 1932 – 1933. Dále byla venkovanům omezena možnost nejen vycestování za území Ukrajiny, ale i přesun v rámci země. Dochází k masovým útěkům za hranice, kde byla situace podstatně lepší, k masové migraci do měst, které mělo být zabráněno vydáváním zvláštních cestovních pasů, na které vesničané neměli šanci dosáhnout. V létě 1932 již byla na seznamu „čornych došok“ zapsána většina území Ukrajiny. O stavu na venkově se vedly záznamy, zaznamenávajíc přesný počet vymřelých rodin ve vesnici, v oblasti (někde vymřely během zimy 1932 – 1933 a pak na jaře a v létě 1933 celé vesnice).

Takováto nepřiměřená, krutá reakce státu na nesplnění norem vyvolává řadu otázek. Jednalo se tedy sovětské vládě o „zpacifikování“ ukrajinského rolnického obyvatelstva tímto způsobem? Je pravda, že zavádění kolchozního systému se hned na počátku

¹³ ПАНАКІН, Георгій; „Чорні дошки як знааяддя радянського геноциду в Україні в 1932 -1933 роках“, in: *Голодомор 1932—1933 років в Україні: причини, демографічні наслідки, правова оцінка*, Київ 2009, s. 3

setkalo na Ukrajině s odporem.¹⁴ Je snad pravdou to, že „existovala“ jakási Stalinova „ukrajinafobie“?¹⁵ Je možné, že by v očích moskevské sovětské vlády byla Ukrajina zemí sabotérů, kulaků, snažících se „házet klacky po nohy“ velkolepému budování státu na bolševických, komunistických principech? Na ukrajinském venkově, a nejen tam, ale i v oblasti severního Kavkazu – Kubáňe, kde byla také zakořeněna silná tradice individuálního hospodaření (Ziegler), během let dvacátých a třicátých docházelo k celé řadě nepokojů a otevřených povstání proti sovětské vládě, proti násilné kolektivizaci, které bývaly velice krutým způsobem potlačovány.¹⁶

Není pochyb o tom, že hladu bylo použito jako prostředku teroru. Nařízení o zabránění veškerých možností obživy samo o sobě dokazuje, že cílem bylo vyhlazení obyvatelstva v dané oblasti.

Režim „čorných došok“ byl uvalen nejen na oblasti, které normy nesplnily, ale i na ty, které je splnily. Na všechny obyvatele, venkovany, byla vzata jakási kolektivní odpovědnost. Šlo o vyhlazení celé jedné třídy – třídy kulaků, přičemž termín „kulak“ se počal vztahovat na osobu rolníka jako takovou. Nakonec tedy pod definici kulaka paradoxně „spadali“ i chudší rolníci, kteří poté, co po revoluci a pádu carismu obdrželi kousek půdy, nechtěli o něj hned přijít. Nechtěli ho dobrovolně poskytnout kolchozu a tak tedy za nepřátele státu byli nakonec považováni i oni.

Místo nich měli na uvolněné statky nastoupit ideologicky uvědomělí, státem vychovaní obyvatelé.

Čteme-li si Stalinův životopis, plný čistek na všech úrovních, můžeme tento ukrajinský Holodomor de facto považovat za jednu obrovskou stalinistickou čistku. Ačkoli svým způsobem jeho počínání bylo naprosto neekonomické, nelogické, stát oslabující, strategicky nevýhodné.

¹⁴ Již během zabírání Ukrajiny a prvního nastolování nových pořádků na Ukrajině na počátku 20. let je v dokumentech Demokratické strany Ukrajiny (ДПУ) ovzduší na Ukrajině charakterizováno jako „beziniciativní“ vůči realizaci „kontrarevoluce“, kde převládá nenávist vůči sovětské vládě a jejímu režimu, a již tehdy, ve dvacátých letech, je slova „hlad“ použito v souvislosti s možnými prostředky nastolení, upevnění totalitního systému na Ukrajině. ДАНИЛЕНКО, В. М.; „Документи радянських спецслужб про голодомори 1921-1923, 1932-1933, 1946-1947 років в Україні“, in: *Три голодомори в Україні в ХХ ст. : погляд із сьогодення*, Українська Видавнича Спілка, 2003, s. 72 - 73

¹⁵ Např. kniha prof. Stanislava Kulčyckého, napsaná původně v ruštině, *Почему он нас уничтожил?* (2007), která vyšla v angličtině pod názvem *Why did he destroy us* a dokonce byla nedávno přeložena i do arménštiny a která by se dala přeložit jako „Proč nás zničil?“, má přímo v podtitulku napsáno „Stalin a ukrajinský hladomor.“

¹⁶ Odpor venkova dokonce „vydělil“ i samotného Stalina, který svaluje odpovědnost ze sebe na místní úřady. Ovšem jeho pokrytectví bylo všem jasné, dochází k masovým odchodům z kolchozů, ovšem zaváděné další represe proti samostatně hospodařícím rolníkům (neúměrně vysoké zatížení odvodů dávek státu, atd.) vede k opětovné převaze kolchozního způsobu hospodaření. БОЙКО, ГОНЕЦ; *Нейновější ...*, s 80, ZIEGLER; s. 13

2.6. Jak pohlížel na Holodomor svět

Na zprávy o poměrech, panujících na území tehdejšího SSSR, panovala samozřejmě přísná cenzura. Přesto na západ pronikaly informace o neutěšené, přímo katastrofální situaci na ukrajinském venkově. Spolky v ukrajinské diaspoře organizovaly protestní či charitativní akce na podporu svých krajanů, které se ovšem ne vždy setkávaly s příznivým a chápavým přijetím veřejnosti. Pravdou je, že pro mnohé levicově laděné intelektuály meziválečného světa postiženého velkou hospodářskou krizí roku 1929 představoval Sovětský svaz jakousi alternativu vlastnímu, demokratickému uspořádání společnosti. SSSR, zatajující vykořisťování obyvatel svých republik, ale vynakládající veliké úsilí na svou zahraniční propagandu, měl na západě tolik příznivců, že se lidem těžko chtělo věřit zprávám o nebyvalém útisku venkovských obyvatel na Ukrajině.

V tehdejším Československu taktéž fungoval spolek ukrajinských emigrantů, který organizoval charitativní sbírky na podporu svých krajanů. Do Československa, jehož součástí byla od roku 1918 do roku 1939 Zakarpatská Ukrajina, od počátku docházely dopisy příbuzných, líčící nedostatek a hlad s prosbou o zaslání jakékoli pomoci. Jestli ovšem balíčky s potravinami opravdu posléze došly do místa určení, je otázkou. Podporu spolku tehdy vyjádřil i prezident republiky T. G. Masaryk. V dalším městě, které sice v té době patřilo Polsku, ale žila v něm výrazná ukrajinská menšina, ve Lvově, centru Haličské oblasti, se pořádaly dokonce velmi ostré demonstrace zcela otevřeně proti Sovětskému svazu, které ovšem bohužel měly za následek efekt zcela opačný, než byl zamýšlen.

Nejobsáhlejší svědectví nám ze zahraničních archívů skýtá právě německý. Díky již výše zmíněné spolupráci Sovětského svazu s Německem v období mezi dvěma světovými válkami mělo Německo na území Ukrajiny hned několik svých velvyslanectví a jeho diplomaté měli možnost soukromě cestovat po Ukrajině.¹⁷ Jejich svědectví jsou pak důležitým „potvrzením“ ukrajinského Holodomoru, jeho rozsahu a intenzity. V tehdejším Německu se o Holodomoru diskutovalo veřejně, proběhla dokonce jakási výstava o dění na východě, v tisku byly publikovány stati. Jednalo se sice víceméně o oportunistickou propagandistickou kampaň proti SSSR, založenou

¹⁷ Голодомор в Україні 1932 – 1933 років за документами Політичного архіву Міністерства закордонних справ федеративної республіки Німеччина, одр. ред. КУДРЯЧЕНКО, А.І.; Kyjev 2008, s. 20

ovšem na pravdivých faktech. Situace dospěla až do té míry, že SSSR podal oficiální diplomatický protest.¹⁸ Jednou z věcí, nad kterou se ve svých svědectvích němečtí diplomaté pozastavují, je i fakt, že navzdory děsivému rozsahu hladomoru panující režim de facto neměl žádnou fungující, reálně hrozící opozici.¹⁹ Co páchal, páchal beztrestně, bez obav z nějakého většího, nebezpečnějšího odporu vůči sobě.

Role Sovětského svazu jako nastupující světové velmoci znemožňovala jakýkoli širší či hlasitější protest ze strany světové či alespoň evropské diplomacie.

Walter Duranty, prominentní novinář udržující si nadstandardní vztahy s vládnoucím sovětským politbyrem, dodává do západních novin zkreslující informace popírající jakékoli strádání obyvatelstva v důsledku hladomoru. Přesto jeho vlastní názor na komunismus byl takový: „Я вважаю, що більшовики добрі для російських мас, і я вірю в більшовизм в Росії; але я щоразу більше переконуюся, що він не підходить до Сполучених Штатів і Західної Європи.“²⁰ Viceprezident USA v té době Henry Wallace prohlásil: „Я би не хотів комунізму в Америці, але він має сенс у Росії.“²¹ Západní svět dává ruce pryč, diplomaticky, téměř shovívavě „uznává“ vývoj v Sovětském svazu. Udržování dobrých diplomatických vztahů s novou a nebezpečně sílící světovou velmocí bylo prioritou.

V roce 1933 navštívil sovětskou Ukrajinu tehdejší francouzský ministr Édouard Herriot. Neviděl z tehdejších reálií Ukrajiny téměř nic. Jeho návštěva se odehrála zcela v režii sovětských úřadů, a tak místo zdecimovaného venkova francouzský premiér obdivoval „potěmkinovské vesnice“, zbudované kvůli návštěvám vysokých zahraničních představitelů.²²

¹⁸ Голодомор в Україні 1932 – 1933 років за документами Політичного архіву Міністерства закордонних справ федеративної республіки Німеччина, одр. ред. КУДРЯЧЕНКО, А.І.; Київ 2008, s. 20

¹⁹ Ibidem, s. 21

²⁰ „Já myslím, že bolševici jsou dobří pro ruské masy, a věřím v bolševismus pro Rusko; ale zároveň doporučuji, aby se nedostal do Spojených Států a západní Evropy.“ ЭТКИНД, Александр.; *Толкование путешествий. Россия и Америка в травелогах и интертекстах*, Москва 2001, s. 177, in: *Голодомор в Україні 1932 – 1933 років за документами..*, s. 8

²¹ „Nechtěl bych komunismus v USA, ale v Rusku má smysl.“ ЭТКИНД, Александр.; *Толкование путешествий. Россия и Америка в травелогах и интертекстах*, Москва 2001, s. 169, in: *Голодомор в Україні 1932 – 1933 років за документами..*, s. 8

²² Ibidem, s. 21

2.7. Zdecimování ukrajinského venkova

V důsledku Holodomoru z let 1932 – 1933 chybí celá jedna generace. Statistiky počtu obětí se dodnes různí, pohybují se od střízlivých odhadů 2 až 3 miliónů k číslům pohybujícím se okolo 10-ti miliónů obětí hladomoru. S těmito čísly je ovšem nutno zacházet opatrně.

Musíme rozlišovat mezi číslem demonstrujícím *přímé* oběti Holodomoru a číslem vykazujícím tzv. demografický deficit. V tomto čísle jsou zahrnuty nejen přímé oběti hladomoru z 30-tých let, ale i oběti „nepřímé“ – hlavně počet dětí nenarozených v důsledku hladomoru. Také je nutné od čísla zahrnujícího počet úmrtí na Ukrajině v době hladomoru odlišit číslo, které by vymezovalo přirozenou úmrtnost, jež by nastala i bez hladomoru. Nutné je do výpočtu zahrnout i migrační saldo. Na přibližném čísle obětí se ovšem dodnes badatelé neshodnou. Mate je jednak nedostatek důvěryhodných průkazných materiálů (statistiky vedené sovětskými úřady byly záměrně falšovány, neodpovídají reálné situaci), jednak ona definice „oběti Holodomoru“. Samostatnou kapitolou je poté zneužívání statistiky obětí Holodomoru pro politické účely.

Obsáhle a velmi odpovědně shrnuje onu polemiku ohledně počtu obětí Holodomoru ve své velmi dobré bakalářské práci na téma Holodomoru Aleš Ziegler. Dle vlastních statistických výpočtů na základě prostudovaných pramenů a literatury dospěl k číslu 3 – 3,5 miliónů přímých obětí smrti hladem. Dáme-li si tím do souvislosti, jak se musela nabourat vlastní struktura obyvatelstva, v důsledku čehož se zastavuje téměř přirozený přírůstek obyvatelstva, můžeme mluvit přímo o demografické katastrofě, která je patrná ještě o mnoho let později (chybí ročníky 1932 – 1933 v armádě, ve školních lavicích).

Na jaře 1933 není na vesnici nikoho, kdo by zasel. Vláda posílá na setbu vojáky, obyvatele měst, na Ukrajinu přichází značné množství rusky hovořících přistěhovalců zejména z oblastí centrálního Ruska, dochází tak k znovuosídlování celých oblastí, nově příchozí zabírají opuštěné majetky.

Co se týče kolchozního způsobu hospodaření, zemědělcům de facto nezbylo nic jiného, než se s nastalou situací nějakým způsobem vyrovnat. Jelikož ovšem systém takovýchto velkostatků a komunistického, společného hospodaření nezajišťoval lidem potřebnou kvalitu živobytí, dochází během druhé poloviny 30. let k tzv. procesu

„dekolektivizace“.²³ Ačkoli většina majetku se sdružila do kolchozů, bylo přesto lidem povoleno jakési minimální vlastnictví půdy. Takovéto „přilepšování“ se ovšem během pár let zcela logicky a přirozeně „zvrhlo“, stanovený výměr zemědělci nedodržovali, postupně počali obhospodařovat dříve nevyužívané části půdy a více se tak věnovat svým vlastním, novým polnostem, které jim umožňovaly zcela zákonitě mnohem lepší obživu než práce v kolchozu. To samozřejmě nemohlo zůstat bez odezvy komunistického vedení. Povolný výměr soukromého vlastnictví se zmenšil (z 0,7ha na 0,25 – 0,5ha)²⁴ a všechny již obhospodařené polnosti byly začleněny do družstva. Došlo tím pádem k rozorání již obdělané země, jež se měla stát součástí kolchozu, zrušení remízků, mezí, které jednotlivá políčka či sady oddělovaly a důsledkem toho bylo opětovné přetrhání svazků mezi hospodářem a jeho půdou, o kterou se staral a pečoval, aby vše splynulo v širé a anonymní planiny připravené pro industriální mechanizaci a chemická hnojiva.

Stalin při jednom ze svých rozhovorů s Churchillem prohlásil, že industrializace venkova byla naprosto nezbytná, klíčová k vybudování nového státu – Sovětského svazu. Ano, svým způsobem byla nezbytná k vybudování absolutní moci státu nad svými občany.

²³ ГРИНЕВИЧ, В.А.; „Українське "постголодоморне село" напередодні війни“, in: *Голод 1932-1933 років в Україні: причини та наслідки*, Kyjev 2003, s. 720

²⁴ Ibidem, s.721

3. Literární a filmové zpracování tématu

První „světově proslulou“ reflexi tohoto bolestivého tématu v literatuře zaznamenáváme v autobiografické knize Igora Kravčenko *I chose freedom (Vybral jsem si svobodu, 1947)*. Nepřekvapuje, že vyšla v emigraci (poprvé publikováno ve Francii), stejně jako další, již čistě beletristická díla zpracovávají zkušenost Holodomoru. Za první román na toto téma je považováno dílo Ulase Samčuka *Maria (Марія, хроніка одного життя – Maria, kronika jednoho života, 1934 v Praze(?)*, následuje novela *Plan do dvoru (План до двору – Plán do dvora, 1951 v Německu(?)* Todose Osmáčky a Povídka Olexandra Kobcja *Velykyj zločin maleňkoho Mychasja (Великий злочин маленького Михася – Veliký zločin malého Mychasja, 1961)* vyšla v New Yorku spolu s ostatními jeho díly v 60. letech.

Kaminja pid kosoju (Каміння під косою – Kamení pod kosou, 1973) ukrajinské autorky Olgy Mak vyšlo v Kanadě u příležitosti 40-ti letého výročí Holodomoru, označováno je jako „nejlepší dílo pro mladé s tematikou Holodomoru“.²⁵

S „narážkami“ na Holodomor se setkáváme i v dílech ukrajinsky psané literatury z časů Sovětského svazu, a to hlavně z let šedesátých, kdy dochází k uvolnění režimu a potažmu i cenzury. Setkáme se s nimi např. v díle Olesa Hončara *Praporonosci (Прапороносці – Praporečníci, trilogie, 1946 - 1947)* a poté hlavně v románech Mychajla Stelmacha *Duma pro tebe (Дума про тебе – Myšlenka na tebe, 1969)* a *Čotyry brody (Чотири броди – Čtyři brody, 1978)*. I autoři píšící rusky se tématu nevyhýbají, je to např. Ivan Stadnjuk a jeho *Ljudy ne anhely (Люди не ангели – Lidé nejsou andělé, 1962)*, po tuhé normalizaci let sedmdesátých se v posledním desetiletí před pádem Sovětského svazu objevují romány *Nevmyruščyj chlib Petra Lanovenka (Невмирущий хліб – Nesmrtelný chléb, 1981)* a *Zabijaky (Забіяки – Zabijáci, 1982)* Michajla Aleksejeva.

Když se téma Holodomoru stalo otevřeným, publikuje se Mjastkivského *Oděsa tata (Одеса-мама – Maminka Oděsa, 1989)*, povídka *Proteže djadi Vasi (Протеже*

²⁵ ТИМОЩУК, Н.М.; „Антитоталітарний пафос української прози ХХ. Століття: проблема голодомору“, dostupné na WWW: <http://eureka.ucoz.ua/publ/198-1-0-734>

дяді Baci – *Chránětec děda Vasi*, 1993) Borise Antonenka-Davydovyče, poema „Chrest“ (*Хрест – Kříž*, 1996) od Rudenka a hlavně Dimarovovy povídky *Samosud* (*Самосуд – Samosoud*, 1999) a *Trydcjati* (*Тридцяті – Třicáté (roky)*), ve kterých již autor zcela realisticky popisuje obrazy lidských tragédií.²⁶

Ovšem nejznámější, nejocetňovanější a nejzávažnější literární výpověď pojednávající o Holodomoru zůstává próza Vasyla Barky *Žlutý kníže* (*Жовтий князь*). Velice niterný a osobní aspekt činí z knihy literaturu široce přístupnou.²⁷ K pochopení událostí směřujeme výhradně skrze jednání a myšlenky Barkových postav, které jsou obyčejnými rolníky, prototypem lidí, kteří trpěli nejvíce.

Podle této knihy Vasyla Barky poté na počátku devadesátých letůch vzniká její filmové zpracování. S natáčením filmu se začalo ještě před pádem Sovětského svazu, a to pod dojmem režisérových studií dané problematiky a po osobním setkání s autorem předlohy. Rychlost, s jakou poté začal režisér Oles Jančuk látku zpracovávat do filmové podoby, svědčí o naléhavosti, kterou režisér tématu přisuzoval.

V roce 2008 byla v Národní opeře v Kyjevě uvedena premiéra hry kontroverzního divadelního režiséra Andrije Žoldaka „Lenin Love, Stalin Love“. Jedná se o divadelní inscenaci na motivy Barkova románu *Žlutý kníže* a první jevištní zpracování tématu Holodomoru vůbec.

3.1. Vasyl Barka a jeho román *Žlutý kníže*

3.1.1. Barka, krátký životopis

Vasyl Barka (1908 – 2003, Василь Барка, vlastním jménem Василь Костянтинівич Очерет) byl rodákem z Poltavské oblasti na Ukrajině. Jeho rodina, původně z venkova, se v důsledku drahé léčby otcova zranění z první světové války stěhuje do města. V době pozdějšího závažného otcova onemocnění Vasyl Barka odchází opět na venkov, kde pracuje za plat v naturáliích, jež posílá strádající rodině do města. Po návratu se začíná dále vzdělávat na učitele v oboru matematika a fyzika,

²⁶Nejedná se samozřejmě o výběr úplný, přehled dalších děl z literatury o Holodomoru nalezneme např. na www stránkách: <http://web.znu.edu.ua/ru/articles/67.pdf>; <http://www.chl.kiev.ua/Bibliograf/golod%201932-1933/04.htm>; <http://textreferat.com.ua/referat2.php?id=16535&p=2>

²⁷МУДРИК, Оксана.; „Трагедія українського народу в романі Барки "Жовтий князь", dostupné na WWW: <http://textreferat.com.ua/referat2.php?id=16535>

později ovšem studuje na filologické fakultě a jeho zájmem se stane umění a literatura. Tajně dochází i do církevní školy. Zaujat byl ve své době i teoriemi marxismu a hlavně liberálního socialismu v duchu, jak později píše, Dubčekových reforem 60. let v Československu.²⁸ Koncem dvacátých let, již jako učitel, cestuje po dalších částech SSSR - severní Kavkaz, Donbas, usazuje se na Kubáni. Na počátku třicátých let vydává první dílka – sbírku poezie *Šljachy (Шляху – Cesty, 1930)*. Během druhé světové války byl transportován Němci jako tzv. „Ostarbeiter“ z Kubáně až do Berlína, kde pracoval jako korektor v ukrajinském vydavatelství. Tento válečný a posléze i poválečný pobyt v Německu se hluboko vtiskl do Barkovy mysli. I přes krutosti druhé světové války spisovatel oceňoval život obyčejných, prostých lidí v Německu a dle svých vlastních slov konečně našel svoji vysněnou „faustovskou Evropu“.²⁹ Po nezdařeném útěku „na černo“ do Francie se na konci padesátých let rozhodl emigrovat do Spojených států, kde nadále žil a tvořil v rámci komunity ukrajinských emigrantů v Glen Spey a kde byl znám jako „svatý muž“.³⁰

Celou svoji tvorbu a celý svůj život, a lze to říci bez nadsázky, zasvětil Ukrajině. Ač v emigraci, aktivně se zajímá o dění ve své rodné zemi a nadále píše básně a prózu vztahující se k Ukrajině, mimo jiné nadále reflektující téma Holodomoru. Velkou roli v díle Vasyly Barky hraje silný duchovní podtext. Barka byl hluboce věřícím člověkem se silným morálním cítěním, často se odkazuje na poselství z náboženských textů, především z Bible, v souvislosti s Holodomorem cituje Zjevení Janovo – Apokalypsu. Jeho dílo je vysoce symbolickým a nese v sobě jasné poselství, které ukrajinský spisovatel směřoval ukrajinskému národu, jenž, ač trpěl, vytrval ve své víře a svým morálním zásadám a navzdory všemu utrpení vstane z mrtvých, jako to učinil Kristus.

„Народ витерпів один з найвеличніших іспитів в історії своїй — в нім подолав супротивника моральними силами і — висходячи вслід своєму Спасителю на власну Голгофу: прийняти ніби хрещення огнем — у муках, подібних хресним,

²⁸ Wikipedie, heslo „Барка Василь Костянтинович“, dostupné na WWW: http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B0%D1%80%D0%BA%D0%B0_%D0%92%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C_%D0%9A%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8F%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87

²⁹ Ibidem

³⁰ MOVCHAN, Raisa; „Vasyl Barka: Life and Work“, 24. 2. 2011, dostupné na WWW: http://risu.org.ua/en/index/monitoring/society_digest/40931/

через відданість своїй життєвій правді-вірі. Від неї не відступив, воліючи гинути.“³¹

Román *Žlutý kníže* je předním beletristickým dílem se silným antikomunistickým a antisovětským aspektem. Mezi jeho další díla patří např. sbírka lyriky *Okean* (*Океан – Оцеан*, 1992), další sbírka poezie *Lirnyk. Vybrani poezii* (*Лірник. Вибрані поезії – Lyrník. Vybraná poezie*, 1968), romány *Raj* (*Паї – Рáj*, 1951) a *Spokutnyk i ključ zemli* (*Спокутник і ключі землі – Kajícník a klíče země*, 1992), esej *Veršnyk neba* (*Вершник неба – Rytíř nebe*, 1998), dále překlady Shakespearova *Krále Leara* (*Король Лір*,) a *Apokalipsys* (*Апокаліпсис*) – překlad pro ukrajinské vydání Bible.³²

3.1.2. Žlutý kníže

Próza *Žlutý kníže* vyšla poprvé v roce 1963 v angličtině ve Spojených státech, kam Barka po druhé světové válce emigroval. Druhé vydání připadá na rok 1968, v roce 1982 román vyšel ve francouzském překladu a konečně roku 1991 byl vydán v ukrajinštině, poslední vydání připadá na rok 2003.³³ České vydání zatím neexistuje. Kniha byla dvakrát nominována na Nobelovu cenu.

Materiál na své dílo autor sbíral celé čtvrt století – od let třicátých až do konce let padesátých, přesněji do roku 1958, kdy počal román psát. Ač založen na autentických prožitcích nejen autora, ale i dalších přeživších emigrantů, *Жовтий князь* je smyšleným příběhem rodiny bojující v době vrcholícího Holodomoru o holý život. Barka román psal v New Yorku, sám napůl hladový a bez prostředků, předobrazem Katrannkovy rodiny je pravděpodobně osud rodiny jednoho z krajanů, žijících v Americe.³⁴

Děj sleduje osudy pětičlenné rodiny Myrona Katrannyka – jeho ženy Darii Olexandrivny a třech dětí Mykoly, Olenky a Andrijka - a jejich babičky. Postupně během hrůzných zimních měsíců umírají všichni členové rodiny, jako poslední přežívá malý Andrijko, jehož osud zůstává na konci knihy otevřený. Kniha je plná obsáhlých, nenásilných, ale přesto poetických popisů bezútesné zimní krajiny a jejích

³¹ „Národ vytrpěl jednu z největších zkoušek ve své historii – v ní překonal svého protivníka morálními silami a – vyšel vstříc svému Spasiteli na vlastní Golgotu: přijal téměř křest ohněm – v mukách, podobných těm na kříži, skrze oddanost své životní pravdě – víře. Od ní neodstoupil, volíc umírání.“ БАРКА, Василь; Від автора, in: *Жовтий князь*, Kyjev 2003, s 44

³² Wikipedie, heslo „Барка Василь Костянтинович“

³³ ЖУЛИНСЬКИЙ, М., Передмова, in: БАРКА, В., *Жовтий князь*; Kyjev 2003

³⁴ МУДРИК, О.; „Трагедія ...“, dostupné na WWW: <http://textreferat.com.ua/referat2.php?id=16535>

decimovaných obyvatel. Barka nám velice sugestivně přibližuje utrpení hladovění, které se stává utrpením nejen fyzickým (otékání končetin, slabost, neschopnost chůze, přeludy), ale i psychickým. Popisuje všechny symptomy, které postihují hladovějícího člověka, a jak sám říká, kdo nezažil, co je to opravdový hlad, není schopen v celé šíři pochopit ono utrpení.³⁵ Jelikož sám jej prožil, je schopen alespoň zprostředkovat onen psychologický teror, kterému je hladovějící vystaven. Hladovějící již nedokáže myslet na nic jiného, než na to, jak se najíst, celý jeho svět je zredukován do jediné utkvělé představy - jak získat jídlo. V románu Barkově se všechny myšlenky hrdinů upnou na jedinou představu - chléb. Chléb se tak stává tou nejvyšší cenností, k jejíž získání se upínají mysli a tužby hrdinů. Je tak jedním z nejdůležitějších obrazů - symbolů románu.³⁶ Jančuk onen symbol chleba velmi explicitně vyjádřil ve svém filmu, kde matka s úsměvem na rtech umírá tisknouc na prsa veliký pecen chleba, který již nikdy neokusí (viz dále kapitola o film *Holod* 33).

Celou rodinu Katrannykovu bychom mohli pojmut jako „archetyp“ běžné rolnické rodiny na Ukrajině počátku dvacátého století – menší, ale soběstačné hospodářství, dodržování základních hodnot, mezilidských vztahů, politická neangažovanost, hluboká víra. Její osud se poté v knize stává jakýmsi „modelem“ pro osud celého národa, jak to pojal Barka ve svém románu. Pro Katrannyka a jeho rodinu jsou stav věcí a události nepochopitelné, babička a starší lidé z okolí za vším neštěstím a bezprávím vidí boží trest, konec světa. Holodomor je personifikován do postavy „Žlutého knížete“, inferálního démona, který posedl krajinu, bestie z Apokalypsy nosící číslo 666, která trestá bez milosti. Nastává konec světa. Ovšem v očích mladých lidí dostává ona bestie, onen Žlutý kníže, přeci jen konkrétnější rozměry – oním Žlutým knížetem je stát, Stalin, sovětská vláda, která nechává vlastní lidi hladovět. Katrannyk se z útržků rozhovorů zaslechnutých na železnici či z rozmluv s ostatními dozvídá, že vláda záměrně lidem nepomáhá a záměrně je nechává vyhladovět. Ocítá se tak tvář v tvář bezvýchodné, šílené situaci – tvář v tvář smrti hladem, neboť ta smrt je plánovaná.

Sám autor vidí v románu tři významové roviny – realistické zobrazení neštěstí venkovské rodiny (pobyt v chladné chatě, rozpačité „hledávky“ jídla, fyzické i

³⁵ „І слід сказати, що без цього крайнього стерплення голоду, не знати, чи зміг би автор відповідно описати дійсність в "граничному" стані.“ – „Je nutno říci, že bez tohoto krajního prožití hladu, nevím, jak by mohl autor odpovědně popsat dění v „hraničním stavu“. БАРКА, В., Від автопа, in: *Жовтий князь*; Kyjev 2003, s. 43

³⁶ Patrné je to např. v tom, jak hladovějící chlapci rozdělují lidi na „chlebovary“, „chlebochapy“, „chlebokousaly“, „chleboskrblíky“, „chlebonosy“, „chlebovozy“, „chlebokupy“, „chlebokrady“ - на „хлібодарів“ і „хлібохапів“, „хлібокусів“ і «хліботрусів», «хлібоносів» і «хлібовозів», «хлібокупів» і «хлібокрадів».

psychické chátrání), dále psychologické vykreslení jednotlivých hrdinů – jejich vztahy v rodině, individuální myšlenkové pohnutky, proměny psychiky (duševního stavu) v důsledku hladového strádání, a za třetí – rozměr metafyzický (duchovní) – vysvětlení toho, co se děje, z jiné, „vyšší“ perspektivy – vůle Boží, Boží soud, Apokalypsa.³⁷ Pro venkovany, jako pro hluboce nábožensky věřící lidi, se ztělesněním temných sil stává onen „Žlutý kníže“. V kontrastu s nesmírným utrpením nevinných lidí je poté v Barkovi o to více vyzdvížen morální aspekt, jak v rovině individuální (celá Katrannykova rodina, a hlavně Myron), tak potažmo vztahující se na celý ukrajinský národ – i když národ trpí, v mukách, nepoddá se, nezradí a neztratí svoji lidskost. I ti, co umírají, v okamžik smrti jsou více lidmi než jejich tyrané. Jako zosobnění zrádců a nízkých povah využívajících stávající situaci a režim ke svému bezohlednému obohacení jsou pak vykreslení aktivisté, v čele s Otrochodinem, který tu funguje jako morální protiklad k Myronovi.

Jak již bylo řečeno výše, duchovní rozměr a role náboženství, křesťanská morálka se stávají základními pilíři formování nejen osobního charakteru, ale i charakteru celého národa (dle Barky). Postavil-li se proti obyvatelstvu sám Antikrist – Žlutý kníže³⁸, je třeba hledat spásu v Kristu. Kristovi je tak přisouzena role božího bojovníka, role, kterou vždy zastával mnohem více v křesťanství ortodoxním než katolickém, kde mu byla přisouzena role Krista trpitele – spasitele lidských duší. Jedna ze signifikantních zápletek románu se týká zlatého poháru, číše ze zrušeného kostela, kterou Myron ukrývá. V onom samém(?) kostele je následně mučen místními komunistickými aktivisty, kteří chtějí číši získat pro sebe a následně zpeněžit. Myron odolává fyzickému mučení, ale tím nejhorší pokušením se stane scéna, kdy vyhladovělému Myronovi (který navíc ví, jak hladem trpí jeho vlastní děti) aktivisté rozevřou před očima pytel čerstvě pomleté mouky, který nabízí výměnou za pohár. To, že Myron nepodlehne ani tomuto největšímu pokušení a nezradí Krista, je důkazem, jak Vasyl Barka stavěl duchovní morálku člověka nade vše.

Nástup nových poměrů pak naznačuje úvodní scéna, kdy si malá Olenka doma stěžuje, že se jí ve škole vysmívají za to, že chodí do kostela. Protináboženská komunistická ideologie vyučovaná ve školách obrací děti proti vlastním rodičům.

³⁷ Toto rozdělení nazačil Vasyl Barka poprvé v předmluvě svého prvního vydání „Žlutého kníže“ v ukrajinštině z roku 1989.

³⁸ Původ přívlastku „žlutý“ jsme v prostudovaných materiálech nikde nenašli vysvětlený, ale domníváme se, že jej snad můžeme hledat ve skutečnosti, že nezdravá pleť hladovějícího člověka dostávala žlutavý, jakoby jílový nádech.

Nastává generační nepochopení, propast, výchova dětí ne v intencích rodinných, ale celostátních. Stát – ideologie si vychovává své občany (svým způsobem Hitlerjugend, Pionýři).

Vasyl Barka nechává ve své knize promlouvat a jednat jen postavy. Příběh je sice vyprávěn z pohledu „vševědoucího“ vypravěče, ten je však vševědoucí jen co se týče pocitů postav, sleduje je, co dělají, co si myslí, ale zdaleka nekomentuje, neuvádí své stanovisko, žádný historický náhled, úvod, nic takového. Čtenář „vplouvá“ do děje, do doby, do okolností skrze postavy a jejich myšlenky.

Barkův jazyk je bohatý, umělecký, až patetický, rád používá neologismy. Jeho snahou, jak sám říká, nebylo soudit, ale pravdivě vypovědět, co se tehdy stalo.³⁹

³⁹ Osobní názor autorky je ten, že opravdu není snadné knihu Vasyla Barky číst. Jednak Barka opravdu užívá mnoho slov, které se musí hledat v kvalitních a obsáhlých slovnících, jednak do děje vstupuje mnoho jiných postav, příběhů lidí, se kterými se různí členové rodiny setkávají. Celou knihou pak prostupuje velká bolest, mnoho smutných scén (jak matka ubije psíka, aby měly její dvě zbylé děti co jíst, nepochopení ze strany některých jiných „civilistů“, kteří za utrpením vesničanů vidí to, že prý nechtějí pracovat, snad produkt oficiální propagandy). Vše je vyprávěno jakoby v reálném čase, často minutu od minuty, popsáno je vše do nejmenších podrobností.

3.2. Oles Jančuk a Holod 33

V roce 1990 do té doby neznámý ukrajinský režisér začíná s minimálním rozpočtem s ukrajinskými filmovými herci i neherci točit film dle předlohy známého ukrajinského spisovatele žijícího v emigraci. Film s lakonickým názvem Holod 33 má být první otevřenou, díky filmovému médiu široce přístupnou výpovědí o utrpení ukrajinského venkovského obyvatelstva za velkého Holodomoru 30. let.⁴⁰

3.2.1. Oles Jančuk - krátký životopis

Olexandr Spyrydonovyč Jančuk (Олександр (Олесь) Спиридоонович Янчук) se narodil v roce 1956 ve městě Fastiv v Kyjevské oblasti na Ukrajině v učitelské rodině. Již od malička se zajímal o umění, zejména ho upoutala fotografie, od které pak plynule přešel k filmovému médiu. O historii se taktéž zajímal již od útlého dětství, jeho maminka byla učitelka dějepisu.

V roce 1984 zakončil studium na Kyjevské národní univerzitě divadla, filmu a televize Karpenka-Karého (Київський національний університет театру, кіно і телебачення імені Івана Карпенка-Карого) a poté pracoval jako asistent režiséra v Kyjevských filmových studiích Olexandra Dovženka (Національна кіностудія художніх фільмів імені Олександра Довженка). Vlastní umělecké ambice začal prosazovat koncem 80. let, kdy natočil svůj první, krátkometrážní snímek. Filmem Holod 33 debutoval na velkém filmovém plátně a od té doby se ve své tvorbě zaměřuje zejména na historické velko filmy z moderních dějin Ukrajiny. V roce 1998 mu bylo uděleno státní vyznamenání (Заслужений діяч мистецтв України), v roce 2008 byl poté prohlášen Národním umělcem Ukrajiny.

Jak je vidno i ze zaměření jeho tvorby, Oles Jančuk je dalším z řady ukrajinských umělců, který se svou tvorbou snaží oslovit co nejvíce krajanů a posílit tak povědomí o

⁴⁰ Fakta o filmu: název: Голод-33, země: Sovětský svaz (Ukrajina), rok: 1991, barva: černobílý, délka: 95 minut, režie: Олесь Янчук, scénář: Сергій Дяченко, Лесь Танюк, kamera: Василь Бороїн, Михайло Кретов, hudba: Микола Каландьонюк, Віктор Пацукевич, produkce: Кіностудія ім. Довженка, hrají: Галина Сулима, Георгій Морозюк, Олексій Горбунов, Максимко Коваль, Оленка Ковтун, Костянтин Казимиренко

jejich vlastní historii a tím pádem i budovat nové národní ukrajinské sebevědomí. Jak sám ve svých rozhovorech přiznává, jeho cílem je rozkrýt bílá místa ukrajinské historie.

Na své filmy s historickou tematikou se pečlivě připravuje, konkrétně na Holod 33 měl možnost prostudovat archivní materiály při Harvardské univerzitě v Bostonu, kam byl pozván Ukrajinským institutem. Tehdy si přivezl z USA celou „knihovnu“ antisovětské literatury. Za onoho pobytu se také seznámil s autorem *Žlutého knížete*. Důležité pro něj je vytvořit ve filmu co nejautentičtější dobovou atmosféru.⁴¹

V současné době přemýšlí nad dalšími tématy z ukrajinské historie, zajímá ho období Ukrajinské národní republiky (Українська Народна Республіка), ovšem v natáčení mu brání, a nejen jemu, dosud nevyřešená otázka ohledně financování ukrajinského filmu.

3.2.2. Holod 33

Celý film bychom mohli chápat především jako snahu seznámit nejen ukrajinskou veřejnost (zejména mladé lidi), ale i světovou veřejnost s tématem Holodomoru, otevřít konečně ono bolestivé téma veřejné diskuzi, dostat ho do širšího povědomí (film byl určen k promítání na nejrůznějších domácích i světových festivalech, o tom svědčí i dvojjazyčný, ukrajinsko-anglický, úvod).

Román *Žlutý princ* poskytl konkrétní stěžejní linii příběhu, umělecky „připravil“ scény – ačkoli na filmu spolupracoval přední americký historik zabývající se tématem násilné kolektivizace a jejími důsledky, James Mace, ačkoli již byla tiskem publikována (v Americe) svědectví přeživších Holodomoru, přeci jen literární nadání Barkovo poskytlo ideální materiál k natočení filmu. Oles Jančuk se drží Barkovy fabule, spíše než stavění kontinuálního příběhu na bázi – úvod, zápleтка, vyvrcholení, katarze – řadí jednotlivě za sebou scény ilustrující marný boj o přežití Katrannykovy rodiny. Minimum dialogů, důraz na sílu obrazu dělá z Holodu 33 film téměř poetický.

Pro předem neinformovaného diváka však přeci jen některé scény zůstávají nelogické, nedostatek vysvětlujících komentářů ze strany filmových postav či nějakého vypravěče nechává divákovi celou šíři prostoru interpretovat viděné svým vlastním pohledem a úsudkem, případně podnítit jej k vyhledání potřebné informace.

⁴¹ „Олесь Янчук: Українське кіно сприймається в державі як рідкісний, несподіваний гість.“ Rozhovor s režisérem z 13.5. 2010 dostupný na WWW: <http://onews.com.ua/kyiv-reg/kyiv/rich/ukr/news/23430.html>

Jak jsme již naznačili, film je způsobem svého vyprávění a zobrazování spíše filmem poetickým, přesto je jeho vyznění velmi syrové. Ačkoli některé scény mohly být natočeny mnohem krutěji (a tím pádem bohužel reálněji), naturalismu je poté učiněno zadost v jedné ze závěrečných scén, kdy jsou mrtvá a polomrtvá těla zabitých hladem doslova „kydána“ z vlaku do připravené jámy, sloužící za masový hrob.

Na diváka není vyvíjen nátlak zobrazováním krve a bezprecedentního násilí, vše se odehrává téměř mlčky, bez výkřiků, v náznacích. Co ovšem činí z filmu silnou a autentickou výpověď, a je jeho velkou předností, je především výborné herecké obsazení a zejména typologie vybraných herců či neherců.

Celý film je točen černobíle, či spíše na sépiovo – šedivý podklad, který ještě zvýrazňuje onu ponurou, truchlivou atmosféru zimy na rozlehlých ukrajinských pláních. Realita je poté konfrontována se snovými vizemi či představami hlavních postav, které jsou sice barevné, ale zároveň rozostřené v jakési „snové mlze“.

Scény jsou řazeny jedna za druhou bez vnější návaznosti a bez vysvětlujících komentářů, minimum dialogů jen posiluje hlavní informativní a svým způsobem i edukativní charakteru obrazu.

Jedním z klíčových slov, které nesmíme opomenout užít v analýze Jančukova filmu, je symbolika. Jakož i v Barkově předloze, i ve většině z filmových obrazů Holodu 33 je třeba hledat nějaký symbolický odkaz či přesah, ať již evidentní, či skrytý.

3.2.3. Konfrontace filmu a jeho předlohy

Jančukovi šlo především o vylíčení hrůz Holodomoru. Nezabývá se příliš psychologickým vykreslením postav, jak se tím důsledně zabývá Barka ve své knize, neb jasně je dáno – aktivisté zlí, Katrannykova rodina, ničím se neproviníc, jen bojuje o život a chrání morální zásady.⁴²

Přímo v Jančukově filmu nejsou nějakým způsobem nastíněny historické souvislosti a události (samozřejmě kromě nezbytného informativního úvodu) stejně tak, jako není specifikováno, kde přesně, v jakém regionu Ukrajiny, se děj odehrává. Stejně jako

⁴² Dle většiny analýz je Barkův román postaven na bezprostřední konfrontaci principů dobra a zla, přičemž relativita těchto pojmů v tomto případě není připouštěna.

v knize Vasyla Barky vesnice Klenotoči, kde žije Myronova rodina, je smyšlená, osoby a místo pouze fungují jako zástupný model pro celou Ukrajinu.

Režisér Jančuk se víceméně drží vyprávění ukrajinského emigrantského spisovatele, autorskou licenci využívá v druhé polovině filmu, kdy v zájmu akcentace důležité symboliky či vyzdvižení důležitých momentů v ději mění strukturu Barkovy fabule.

V případě scén sebevraždy úředníka, mučení kvůli poháru, návštěvy Torhsinu, příběhu děda Gončara, ženy – kanibalky, dobývání mlýna, se jedná o výrazné či klíčové příběhy i v knize a ani ve filmu nejsou opomenuty. Drobné změny si Jančuk dovolil v detailech oněch příběhů – pohár schová do dutiny ve stromu, kdežto v knize je zahrabán do země.

Největší odchylku nalezneme zejména v osudech Myrona, Olenky a Darii a potom zejména v závěru.

Ve filmu Myron je těžce zraněn při dobývání mlýna a umírá v závěrečných scénách u masového hrobu. V knize je jeho osud svázán s Otrochodinem. Oba fungují téměř jako své vlastní protiklady a setkávají se i v hodině Myronovy smrti. Vyčerpaný Myron leží vysílením na cestě, jen na dohled od své vesnice, kam se vracel z dlouhé cesty za hledáním jakékoli práce, kde by mohl vydělat nějaké peníze a nakoupit a domů přinést nějakou potravu. Zcela náhodou se setkává s Otrochodinem. Mlčky se na sebe dívají, Myron již smířený, slabý a v Otrochodinovi se probouzí zcela nečekaně lítost. Ta je však záhy potlačena jeho chamtivostí a arogancí. Když ani ve smrtelné hodině Myron nepoví, kde je ukryta zlatá číše, Otrochodin nenalézá ani špetku lidskosti. Myron nakonec umře na prahu vlastní chalupy. Jeho poslední chvílky jsou popsány téměř dopodrobna, jímající a obdivuhodné je poté jednání Darii Olexandrivny, která sbírá poslední síly, aby zajistila svému muži alespoň poslední služby (omytí, pohřbení).

V knize Olenka umírá doma, před matčinými zraky, ve filmu se stává obětí zoufalého kanibalismu. Darie Olexandrivně, matce, je ve filmovém zpracování přisouzena smrt až ironicky symbolická. Umírá poté, co ztratila vlastně celou rodinu, a tiskne na hrudi pecen chleba, který dostala jako úplatek od Otrochodina. V Barkově vyprávění její osud končí při hledání malého Andrijka. Chlapec se jí ztratí v davu lidí na železniční stanici. Matka se při zoufalém hledání nejmladšího syna dostává zpět do města, odkud je spolu s ostatními vesničany násilně vyvezena na step a tam ponechána na pospas. Daria se spolu s ostatními vydává nezlomně zpět do města, zpět ke stanici, kde ztratila synka. Cestou se živí kořínky, zmrzlou řepou či brambory, ale se synem se již nikdy nesetká. Umírá vysílením na polní cestě blízko železnice, obklopena

soucitnými lidmi. Jeden z nich jí pokládá na hrud' skývu chleba, ale již je pozdě. Na hrudi tiskne školní sešit malé Olenky.

Co se týče samotného závěru filmu, Jančuk zakončil příběh velmi symbolicky – oprávněně se můžeme domýšlet (ale opravdu jen domýšlet), že Andrij umírá v létě, vysílením, uprostřed vzrostlého obilí (smrt nám naznačuje ona barevná vidina na závěr, která ve filmu vždy věští poslední myšlenky umírajícího). Barka nechává větší prostor pro naději, Andrijko neumírá, stále hledá maminku, ale potkává hodné lidi, od kterých dostává něco k jídlu a jako jedinému se tak podaří přežít. Závěrečná pasáž se odehrává nad ránem, malému Andrijkovi vychází vstříc slunce, které dostává v Barkově podání podobu kalicha, který jeho otec schoval a nevydal.

Celý film je samozřejmě značným zredukováním Barkovy předlohy, do zcela přijatelných 90-ti minut se vešlo právě tolik, aby výsledný dojem zanechal hlubší stopu v mysli vnímavého diváka. Přesto, na druhou stranu, snaha vylíčit všechny důležité scény z Barkova příběhu vede k „útržkovitosti“ zpracování, neznalý divák se často ztrácí, chybí kontinuita mezi obrazy.

Nejvíce se ovšem film odlišuje oním vynecháním jakéhokoli vnitřního psychologického prokreslení postav, vyhýbá se jakýmkoli vnitřním komentářům hlavních hrdinů, o to vše je Barkova kniha „košatější“ a film střídmější, symboličtější.

Přesto má tato filmová „úspornost“ nespornou výpovědní hodnotu, film se úspěšně vyrovnává se snahou o maximální autenticitu a vystižení truchlivé atmosféry beznaděje.

3.2.4. Detailní rozbor filmu

Samotný film, v úvodním textu přibližující divákovi dobu, ve které se příběh odehrává, se otevírá scénou mše v kostele. Jedná se o mši poslední, před zrušením kostela, která je přerušena vpádem aktivistů. Nastává shon a mumraj, při kterém se venkované snaží zachránit z kostela ikony a další cennosti před rabováním aktivistů. Samostatný záběr patří ženě uschovávající zlatou číši, předmět hrající důležitou úlohu ve fabuli příběhu. Na závěr úvodu, ve zpomaleném a velice sugestivním záběru, padá z věže zvon, rozbíjejíc se poté o kamenné schodiště. Zpomalená scéna s padajícím zvonem na úvod je dostatečně výmluvná.

Myron se synem se vrací z města ve vagónu plném mlčenlivých, hladovějících venkovanů, zírajících ve stanici na pytle se zrním, hlídané vojáky. Prší, obilí mokne, v blátě ležící mrtvá těla zastřelených venkovanů, kteří se pokusili se přiblížit. Dusivá, tíživá atmosféra. Pocitu zmaru jen „dodávají“ vykrmení holubi vyzobávající vypadlé zrní, které je hladovějícím lidem zapovězeno. Záběr na stromy bez listí, truchlivá hudba, ocitáme se v podzim roku 1932.

Přeneseme se do Katrannykovy chalupy, kde u stolu sedí celá rodina a večeří kaši z jednoho talíře, opatrně, po drobečkách ujídá. Myron se zmiňuje o návštěvě Molotova na Ukrajině. Vjačeslav Molotov, tehdejší předseda rady lidových komisařů, opravdu v té době na Ukrajině pobýval. Jeho návštěva však namísto chabých nadějí o ukončení bezpráví jen posílila v obyvatelstvu pocit zmaru. Rodinná večeře je posléze vyrušena přibližujícím se dusotem kopyt a lidskými kroky. Přicházejí aktivisté, kteří zabírají Katrannykově rodině poslední zbytky potravy. Jedná se o zrealizování příkazu, který nakazoval ve vybraných regionech zabrat venkovskému obyvatelstvu veškeré zbylé možnosti obživy. Jak již bylo řečeno výše, tímto nařízením bylo de facto venkovské obyvatelstvo daných regionů, v konečném důsledku téměř celá Ukrajina, odsouzeno k smrti hladem.

Jednání aktivistů, kteří chodili s dlouhými železnými tyčemi a snaží se pomocí nich vypátrat skrýše, kde venkované přechovávali obilí – v doškových střeších, v zemi, v podlaze chalupy, ve stěnách mezi trámy – je zcela přesně popsáno v dochovaných svědectvích. Katrannykova rodina se nebrání, jen Myronův zoufalý pohled plný rozhořčení a bezmoci ilustruje, co se odehrává v jeho mysli a kontrastuje s krutým a

bezcitným jednáním aktivistů. Jediným, kdo se snaží aktivistům zabránit v krádeži potravy, je babička. Je hrubě odstrčena a Myron, spěchající matce pomoci, se ocitá tváří v tvář Otrochodinovi, veliteli skupiny aktivistů a zosobnění krutého člověka. S Otrochodinem se ve filmu ještě dále setkáme, přesto jeho vztah s Myronem není hlouběji rozveden, jak je tomu v literatuře. Jak již bylo řečeno, film se nezabývá psychologickým rozborem, vykreslením charakterů postav, neosvětluje nijakým způsobem motivace jejich jednání. Nejedná se tedy přímo o adaptaci Barkova románu. Jančuk potřeboval příběh, na kterém by ukázal, co se tehdy dělo.

Na scénu se posléze opět dostává onen zlatý pohár, číše z kostela. Dvě ženy přicházejí ukrýt pohár u Katrannyka. Myron se synem poté ukryjí pohár do koruny stromu – vysoký, vzrostlý, košatý strom uprostřed pole.

Další z obrazů postavených na Barkově románu je i následující, kdy Myron spolu s ještě jedním venkovanem najdou v budově místního „štábu“ zastřeleného úředníka, který spáchá sebevraždu poté, co si přečetl rozkaz o zabrání veškerých zbývajících potravin. V knize se jedná o postavu vedoucího místního kolchozu, který si tímto aktem zachovává svoji mravní čistotu, neboť vykonání příkazu by se neslučovalo s jeho svědomím. Zároveň ovšem tímto dokazuje, že jakýkoli odpor je zbytečný a jeho čin tak jen posiluje vládnoucí pocit beznaděje. Přijíždí vyšetřovací komise a Myron jako svědek jde k výslechu. Necháávají si ho tam přes noc, snaží se zjistit, co vše ví.

Druhý den je konečně propuštěn a vydává se domů truchlivou zimní krajinou. Na cestě potkává koňský povoz vezoucí mrtvá těla. S obrazem koňského dvojspřeží táhnoucího vůz naložený mrtvými ztuhlými těly se ve filmu setkáme ještě několikrát, ať již v prvním plánu či v pozadí filmového obrazu. Vůz s koňmi je tak použit jako všudypřítomný symbol evokující v nás, ať již přímo, či nepřímo, krajem „jdoucí“ smrt.

Stříhem se dostáváme k další scéně z Myronovy chalupy – na stole leží mrtvá bábuška, celá v bílém, obstoupena Myronovou ženou s dětmi. Muž právě vešel a jeho pohled spočine na mrtvé matce. V té chvíli se obraz, až do té doby černobílý, změní na barevný. Myronova matka stojí pod rozkvetlou třešní a dává synovi sbohem, usmívá se.

Jedná se o první z několika barevných scén v jinak černobílém filmu. Vždy ve chvílích nejtěžších „nastupuje“ v myslích hrdinů tento barevný sen, představa jakéhosi ráje, idylly, tolik se neslučující s tvrdou realitou. Sentimentálnost a přímočará líbivost, idealizace těchto idylických scén snad může vyvolat shovívavý úsměv ve tváři diváka, zvyklého na filmové „lahůdky“. Jedná se vsuktu o příliš sentimentální představu ideálního světa, snad nebe, kde je slunce, teplo a vše kvete, kterou nám režisér

předkládá, ale slučuje se s celkovým tónem filmu. Dalo by se říci, že je točen až dětinsky nevinně, s jakousi dětskou naivností. V žádném případě se nejedná o „vypočítavou“ kýčovitou podbízivost, jak jsem na ni zvyklí z řady jiných produktů filmového průmyslu. Téma je příliš osobní, příběh je vyprávěn příliš dětsky prostě. Také to svým způsobem souvisí i celkovou poetikou nejen tohoto, ale i jiných ukrajinských či ruských filmů. Či přímo s charakterovým rysem těchto slovanských národů – patetičnost a upřímná sentimentalita.

Do reality se vracíme scénou babiččina pohřbu. Sépiově šedá, sníh a výmluvný záběr na první z křížů, které postupně „vyrostou“ na zahradě před chalupou.

Přes záběry ilustrující každodenní „pohledávky“ jídla – chození odnikud nikam – se stříhem dostáváme přímo k jedné z nejzávažnějších zápletek příběhu. Myrona odvádějí k nádhernému, ale již pustnoucemu kostelu, který slouží za stanoviště komunistickým aktivistům.⁴³ Dva „vyšetřovatelé“ Myrova usvědčují jako „přítele církve“, podkopávajícího autoritu státu, který má údajně ukrývat zlatou číši a tím okrádat stát.

Myrona odvádí do sklepení, kde jej ani po fyzickém týrání nepřinutí k přiznání. Staví ho tedy před pokušení největší, když před něj postaví pytel se zrnem (jako v knize). Přehrabují se v něm a nabízí jej Myronovi jako úplatu za prozrazení skryše poháru. V přenesené symbolice a nejspíše i v Barkově smýšlení je to sám Ďábel, který Myrona pokouší. Ten ovšem nepodlehne, pohár neprozradí, a tak je posléze mučiteli vyhozen před kostel, nechán na pospas mrazu.

Jak již bylo řečeno výše, morální hodnoty, které Barka vyznával, silné náboženské cítění, nedovolují hrdinům podlehnout svodům tohoto světa. Silná víra v Boha a v posmrtný život jim pomáhá přenést se přes utrpení pozemského života.

Následuje další ze scén na podkladě literárního zpracování. Matka s nejstarším synem přichází do „Torhsinu“. Jednalo se o obchody – zastavárny, kde měli lidé možnost v době nejhorší bída směnit své cennosti, často rodinné šperky, za trochu mouky (v dobách Holodomoru). Daria Olexandrivna dostane za své šperky přesně odměřenou, přesto směšnou, dávku mouky. Beze slova a s utrápenýma očima přijímá (hlavní představitelé jsou absolutně věrohodní). V celé smutné scéně kontrastuje zubožená Daria Olexandrivna s bohatým párem Američanů, kteří vykupují ony šperky

⁴³ Za zmínku jistě stojí, že se jedná o kostel, který v době natáčení byl opravdu na pokraji zhroutení, ale který se podařilo po uvedení filmu na mezinárodní scéně zrekonstruovat a probudit opět k životu.

za drahé peníze. Bez vysvětlujících komentářů je jasné, jakým způsobem ještě byli lidé schopni se přiživovat na již tak nesnesitelně vydíraných rolnících.

Následují záběry na vyhublé, vyhladovělé tváře lidí, posedávajících na ulici, dívajících se do prázdna.

Zatím Myron s mladším synem jdou po zasněžené pláni. Naleznou mrtvého, seberou z jeho mošny pár klásků obilí, přičemž Myron to komentuje slovy, že jemu již nic platné nejsou, ale oni, oni ještě žijí.

Myron poté posílá Andrijka domů a vydá se k sousedově chalupě. Uvnitř je celá rodina mrtva. Sedí, leží, umřeli hladem a vysílením.

Povoz opět odvázející mrtvé do společných hrobů.

Jako další umírá Mychajlo. Starší chlapec již jen leží a dívá se vzhůru. Nechce již ani pít (aby „obalamutili“ žaludek, pila se alespoň horká voda, pekly se placičky z pilin). Umírá nejstarší syn. S úsměvem na tváři – opět další barevná scéna – snad poslední vidina chlapcova – celá rodina sedí u prostřeného stolu a usmívá se.

Záběr na druhý kříž, jež vyrostl na zahradě, vystřídá hrozivá, temná vidina. Za chatou Katrannyků se vynořuje obrovská postava setníka, doprovázena druhou (postavou). Zpomalenými kroky kráčí k chalupě, ve které se svítí, sklánějí se a nahlíží dovnitř. Tato fantaskní scéna s ozbrojenci kolem chaty je ve filmu jediná, ale o to hrozivější.

Následuje „intermezzo“ s příběhem děda Hončara, jenž je obsáhleji popsán i v knize. Děd Hončar byl po svém zatčení nevědomky zaživa pohřben i se svými syny. Povedlo se mu vyhrabat ze země, aby nastoupil týdenní strastiplnou pouť, plnou skrývání se, zmrzlými, zasněženými pláněmi domů, kde umírá obklopen svou plačící rodinou. Myron pomáhá děda pohřbít. Poté u žhnoucí pece vypráví celý příběh Darie Olexandrivně. Malý Andrijko ovšem nespí, poslouchá a Hončarův osud před ním vyvstává v podobě do červena laděných obrazů, ze kterých se celý sedlákův příběh dozvídáme.

Hončarův příběh je vystřídán jiným. Vedou ženu s rozpuštěnými, rozcuchanými černými vlasy, jen v bílé košili, ona jen volá „Zabte mě, Zabtě mě!“. Dovedou ji do domu, kde sedí její manžel se šíleným výrazem ve tváři. Vedle něj, z pod pokrývky, vykukuje dětská noha. Žena omdlévá, muž vyráží z chalupy, rozráží vyděšené venkovany a prchá, pronásledován, do luk. Tento žalostný výjev, taktéž popsán i v knižní předloze, se bohužel zakládá na pravdivých událostech. Během Holodomoru jsou popsány řady případů kanibalismu. Oběťmi se stávaly většinou právě děti. Nebylo

výjimkou ani to, kdy vlastní rodiče „zařízli“ nejmladší nebo nejslabší dítě, aby nakrmili sebe či zbylé děti. V mnoha případech se z jejich strany jednalo již o čisté šílenství vyvolané dlouhým hladověním. Často se stávalo i to, že mizely osamělé, osiřelé, po vesnici bloudící a žebrající děti. Kdo z kanibalů nebyl chycen či přistižen při činu, často sám umíral na těžké žaludeční problémy po pozření polosyrového, těžce stravitelného lidského masa.⁴⁴

Mezitím Myronova žena, matka dětí, jede ve vlaku a dívá se na bílou pláň, kde se v mlze pohybují lidské stíny. Podél železnice se vláčí lidské postavy, v příkopu leží mrtvá matka, u ní malý synek s pláčem ji volá.

Stříhem se nacházíme v Katrannykově chalupě. Malá Olenka spí, Myron ji líbá na rozloučenou – spolu s ostatními sousedy se vydává na zteč nedalekého mlýna. Ve filmu chybí bližší rozebrání či dovysvětlení scény. Zesláblí venkované, kteří vědí, že mlýn pracuje, a tudíž se v něm mele mouka, se v posledním záchvěvu odporu vydávají mlýn, dobře hlídaný vojáky, dobýt. Marná zoufalá akce dopadne tak, jak musí. Vojáci proti chabě vyzbrojeným rolníkům nasadí kulomet a tak vše končí nevyhnutelným masakrem venkovanů, při kterém je těžce postřelen i Myron.

Krátký záběr na železnici, kde stojí komunisté a aktivisté a vedle nich venkované – rozdíl je patrný zejména v jejich čapkách, komunisté nosí „leninky“ či „masaryčky“, venkované ony charakteristické vysoké vlněné čapky. Komunisté se baví o situaci, že je zle, mnoho lidí „mře“, načež druhý mu odpovídá „Ale to nic, u nás je lidí hodně.“

Filmová kamera nás dále přivádí do fronty na chléb. Prší, a matka s Andrijkem, spolu s dalšími, čeká ve frontě před zavřeným obchodem s nápisem „Chléb“ (Хліб). Ve městech opravdu existovala místa, kde se vydával chléb. Výdej byl ovšem na přidělové lístky, pravidlem ovšem bylo, že v případě, kdy chléb byl, se dostalo jen na několik málo prvních (ve městech byl také hlad, ne ovšem takový jako na vesnici, obyvatelstvo žilo z přidělových lístků, venkované se do měst dostávali jen na černo, mnoho jich poté poléhávalo a posléze umíralo přímo na ulicích, bez pomoci). V tom přijíždí auto s ozbrojenci, kteří dav bez skrupulí násilně rozhánějí.

Scéna je vystřídána poetickým pohledem do korun stromů s větvemi obrostlými jmelím. Kamera postupně pomalu sjíždí dolů, až se původně nevinně poeticky laděná scéna mění v dramatickou výpověď, když kamera spočine na těle oběšence. Matka

⁴⁴ Možná se jedná pro někoho o příliš přímočarou formulaci, nechceme se ovšem vyhýbat přímému pojmenování toho, co se tehdy dělo, přišlo by nám to jako alibismus.

s Andrijkem se na něj dívají, scéna je komentována slovy: „A tak je to tu každý den, i děti se kradou“, přičemž poslední slova jako by uvozovala události příští.

Do světnice, kde leží malá Olenka, vchází stará žena oblečená v rozedraných hadrech a cosi hledá. Uvidí ležet Olenku na lavici. Zabalí ji do deky, odnáší ji ven. Olenka ovšem ještě žije, dýchá, ovšem celá zesláblá blouzní a myslí si, že je to její matka.

Již se stmívá a planina je poseta mrtvými těly. Venkované s hořícími pochodněmi se vydávají hledat k mlýnu mrtvé příbuzné.

Obraz stromu s ukrytou číší uvozuje návrat matky s malým Andrijkem domů. Záběrem opět tiše prochází koňský povoz s mrtvými těly. Doma však není ani Olenka, ani Myron. Na zemi jen povává bílý sníh z vydřených okenních tabulek. Andrij si nepřítomně hraje s malým koníkem na stole. Matka si mezitím strhává šátek, pláče a zoufale a zároveň zmatečně volá a hledá Olenku. Vběhne do sousední chaty, kde se setká s onou stařenou. Ptá se po Olence, ale odpovědí je jí jen ticho a poryv větru. Žena jen nepřítomně zakrouť hlavou.

Zde se, ačkoli opět jen v náznacích, můžeme domýšlet, jaký byl osud Olenky. Bohužel vše směřuje k tomu, že i Olenka se stala obětí hladového šílenství. Tato nit příběhu není shodná s knižní předlohou, byl to však jistě záměr režisérův „osobně“ se dotknout diváka tím, když tímto krutých způsobem nechá „zmizet ze scény“ jednu z malých hlavních hrdinek.

Daria Olexandrivna poté bloudí po okolí, hledajíc marně Olenku, dostane se až ke kostelu, kde mučili Myrona. Setkává se tam opět s komunistickými aktivisty. Výměnou za pomoc při nalezení Olenky nabízí, že vydá hledanou zlatou číši. Aktivisté, jako esence nízkých vlastností člověka, lžou a nabídku přijímají s tím, že dokonce „propustí“ Olenku a Myrona“ (matka si myslela, že snad oni je odvedli, aby ji vydírali). Jako vrcholnou úplatu dává jí Otrochodin celý pecen chleba na cestu.

Daria kráčí jak tělo bez duše, tisknouc křečovitě na prsa pecen chleba. Sleduje jí jeden z aktivistů. Daria jako náměsíčná dojde do chaty, kde je vše poničené, pomlácené. Když za ní vejde vyslaný špeh, najde ji, jak sedí mrtvá na lavici, oči vytřeštěné, na rtech úsměv a v rukou pevně „zaklíněný“ chléb.

Dariina smrt je v Jančukově filmu jakýmsi téměř symbolickým vyvrcholením. Neopírá se v tomto opět o Barkovu předlohu. Ve filmu se v záběru na mrtvou matku tisknoucí celý pecen chleba setkává smrt a život. Silně samozřejmě na vnímavého diváka zapůsobí celá scéna v jejím krutě ironickém kontextu. Ve chvíli, kdy má onu

svátost, kterou se chléb v dobách hladovění stal, fyzicky v rukou, umírá, aniž by jej okusila, ve chvíli, kdy kolem sebe nemá nikoho ze své rodiny, kterého by chlebem nakrmila.

Malý Andrijko se mezitím vydává maminku hledat. Ve vizuálně působivé, mystické noční scéně prochází lesem plným tmavých siluet křížů nad hroby, které se nevešly na hřbitov. Potkává povoz se dvěma starci, ptá se po mamince. S odpovědí „Již jí není více“ dostává krajíc chleba. Andrijko jako náměsíčný chodí mezi kříži a volá maminku.

Kamera opouští malého Andrijka – z mlhy se vynořuje vagón plný lidských těl. Záběr je dlouhý, skrze mlhu a kouř a páru, pohledem shora, se vynořují další a další vagóny s lidskými těly. Vlak působí jako přízrak, vezoucí přes řeku Styx duše do podsvětí. Mezi těly je i tělo Myronovo, který se však náhle probouzí.

Následuje velice naturalistická a surová scéna. Mlčky, za zvuků působivých a truchlivých smyčců, vojáci doslova „kydají“ mrtvé z oné pojízdné vlakové plošiny (ani vagón to vlastně není) a házejí je dolu ze svahu do společného hrobu. Jednají s nimi jako s kusy hadrů a masa, jak na lidských jatkách. V jámě hoří oheň přiživovaný kusy klád, aby snáze strávil kusy těl. Nejen Myron, ale i jiní, nazí či polonazá, jsou ještě živi. Vylíčení je drsné a kruté, záběr dlouhý a až nesnesitelně výmluvný. Těla se vedle klád kutálí ze svahu jako hadrové panenky..

Nabírají Myrona – ten se zachycuje stébly, kořínku na svahu, v tom nejposlednějším z reflexů pudu sebezáchovy. Je v jámě a naposledy otevírá oči, ale již nevidí tento svět, usmívá se.

Závěr Jančukova filmu se nese ve zvláštním symbolickém, až rituálním duchu.

Je již léto a my se opět setkáváme s vysíleným Andrijkem, kterému se podařilo nějakým způsobem přežít zimu. Vše již roste a kvete. Chlapec potkává na kost vyhublého děda, který si v hrnci vaří polosuché stonky a natě rostlinek. Ptá se jej, jestli to mor všechny sebral. Děd jen smutně zakrouť hlavou a ztrápeným zvučným hlasem odpoví, že to nebyl mor, ale vláda.⁴⁵

Závěr je točen ruční, téměř dokumentární kamerou a je podbarven krásnou a neuvěřitelně jímavou písní. Obilí je již vysoko vzrostlé a ženci s rouškami přes nos a pod dohledem vojáků je kosí. Co chvíli naleznou pod kosou, mezi stébly obilí, mrtvá

⁴⁵ Jeho odpověď má ještě ten hlubší podtext, že postavu děda hrál přímý svědek Holodomoru, který byl vězněn na základě zákona tzv. zákona „o kláskách“ (закон про п'ять колосків), dle něž měl být zatčen či dokonce zastřelen každý, kdo by nějakým způsobem rozkrádal státní majetek. Za touto formulací se ovšem schovával represivní stalinský zákon, jenž měl de facto trestat vesničany (hlavně bohužel děti), kteří v zoufalém nedostatku chodili na již zestátněná pole „krást“ klasy obilí.

těla dětí. Tento symbolický obraz – obilí a v něm mrtvé děti - zasluhuje dle nás poněkud hlubší interpretaci. Odkazuje nás na staré obětní rituály. Aby obilí vyrostlo a dalo úrodu, je třeba něco obětovat. Tou nejvyšší obětí byl vždy lidský život, o to cennější, když obětováno bylo dítě. Zvláště v zemědělsky orientovaných dávných společnostech se tyto mnohdy kruté rituály zabezpečující obnovu přírody a úrodu a tím pádem i život společnosti důsledně provozovaly. Samozřejmě je otázkou, jestli takové souvislosti měl Oles Jančuk na mysli, když točil závěrečné sekvence filmu. Lze se samozřejmě spíše domnívat, že nikoliv, film má být vylíčením krutostí velkého hladomoru na Ukrajině, přesto alespoň pro autorku nese v sobě tento závěrečný obraz hlubší symbolický přesah.

Malý Andrijko leží v obilí, schoulený do klubíčka – ženci se k němu pomalu blíží a chlapec vzlyká – opět i jemu se zjevuje barevná vidina jeho rodiny. Všichni jsou šťastní a běží k němu, za nimi se prohání kobyla s hříbaty. Andrijko je plný síly a chuti do života.

Na závěr Jančuk promlouvá k divákovi apelující na hluboko zakódované archetypy mládí, života – rozkvetlý sad, hříbata. Svěžest vidiny kontrastuje s parným letním dnem a s obilím, které si vybírá svoji daň – jako obětiny leží mrtvá dětská tělíčka ve zlatém obilí.

3.2.5. Holod 33 v kontextu ukrajinské filmografie

Film Olese Jančuka Holod 33 není jediným filmem, natočeným na téma Holodomoru. Ovšem stejně jako v případě knihy zůstává nejproslulejším. Je to zejména díky citlivému přístupu režiséra ke zpracovávané látce (kvalitní předloha, konzultace s odborníky).

V pozadí režiséřského záměru bylo původně i zaslání filmové kopie tehdy ještě žijícímu Lazaru Kaganoviči, jednomu z odpovědných za politiku kolektivizace, za „rozkulačení“ a za hladomor na Ukrajině. K tomu ovšem nedošlo, Kaganovič v poslední den natáčení zemřel.⁴⁶

Jančuk film točil přímo na Ukrajině ještě za existence Sovětského svazu, riskujíc tak i případné zatčení (varován byl kolegy z Dovženkových filmových studií v Kyjevě). Hlavním sponzorem se stala zakarpatská banka Lisbank, která se následně po uvedení filmu vzdala veškerých pohledávek. Aby bylo symbolice učiněno zadost, film byl odvysílán v televizi v předvečer dne (aniž za to Jančuk chtěl jakýkoli vysílací poplatek), kdy Ukrajina nabyla samostatnosti.⁴⁷ Film získal první cenu na prvním všeukrajinském festivalu v roce 1991, v letech pozdějších byl na programu festivalů v Los Angeles, Washingtonu, v roce 1992 v Moskvě a v roce 1998 byl promítán v Karlových Varech a v Bruselu. V roce 2009 Holod 33 obdržel Prix Henri Langlois na festivalu filmů zabývajících se kulturním dědictvím ve Vincennes.⁴⁸

Jančukův film se pravidelně objevuje na televizních obrazovkách, svým způsobem se i stal téměř součástí školních osnov, aby i příští generace nezapomněly.

V kontextu Jančukovy filmografie se jedná vůbec o jeho první dlouhometrážní snímek. Tehdy 35-letý režisér debutoval krátkometrážním snímkem „V daleku put“ (В далеку путь – Na dalekou cestu) z roku 1989, který v roce následujícím obdržel Golden Trident Award na festivalu ukrajinského filmu 1990 v Los Angeles.

⁴⁶ Wikipedie, heslo „Голод-33“, dostupné na WWW:

<http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4-33>. Lazar Kaganovič byl jedním ze zodpovědných za průběh kolektivizace a jakožto jeden z hlavních představitelů tehdejšího politbyra SSSR byl odpovědný i za hladomor na Ukrajině.

⁴⁷ Film odvysílal Telekanál Ut-1 dne 30. Listopadu 1991. 1. Prosince 1991 se v referendu Ukrajina stala nezávislým státem.

⁴⁸ Festival du cinéma de patrimoine de Vincennes, více informací na WWW :

http://fr.wikipedia.org/wiki/Prix_Henri-Langlois

Mezinárodní úspěch a uznání, kterého se Jančukovi dostalo natočením Holodu 33, mu dovolily zajistit si v tuhé postsovětské ekonomice podmínky pro založení vlastního nezávislého filmového studia (Oles film studios). Jančuk se ve své následující filmové tvorbě nadále zaměřil na méně známé události z moderní historie Ukrajiny. V jeho produkci pak vznikají filmy jako „Atentat—osinnie vbyvstvo u Mjuncheni“ („Атентат — Осіннє вбивство у Мюнхені“ – „Atentát – podzimní vražda v Mnichově“ (1995), o vraždě Štěpána Bandery), „Neskorenyj“ („Нескорений“ – „Nezlomen“ (2000), biografický film mapující život generála Romana Šuchevyče), „Zaliznja sotnja“ („Залізна сотня“ – „Železná stovka“ (2004), o Ukrajincích žijících ve Východním Polsku za druhé světové války, natočený dle novely Jurije Borcja *U vyri borotby* (*У віри боротьби* – *Ve víru boje*) a „Vladyka Andrej“ („Владика Андрей“ – „Vladyka Andrej“ (2008), o vůdci ukrajinské řecko-katolické církve Andreji Šeptyckém).

Holod – 33 není ani jediným, ale ani prvním filmem natočeným na téma hladomoru z let 1932 – 1933. Vůbec první byl natočen v Kanadě již v roce 1984. Dokumentární „Harvest of Despair“ (Жнива розпачу - Жныва розпачу – Sklizeň zoufalství) byl iniciován a částečně financován ukrajinským Famine Research Committee⁴⁹, vystupují v něm ukrajinští emigranti, zahraniční novináři či velvyslanci působící v té době na Ukrajině.

Kromě toho existuje samozřejmě celá řada přímo ukrajinských dokumentárních kratších či delších snímků zabývajících se tematikou Holodomoru. Nejstarší, „33-yj, svidčenja očevydciv“ („33-й, свідчення очевидців“ – „33-tí, svědectví přeživších“) režiséra Mykoly Laktionova-Stezenka, je již z roku 1989. Jedná se o dokument postavený na výpovědích pamětníků hladomoru.

V devadesátých letech vzniklo jen pár krátkých snímků, jako byly „Pid znakom bidy“ („Під знаком біди“ – „Ve znamení bídy“ (1990), „Velykyj zlam“ („Великий злам“ – „Veliký zlom“ (1993), „Pieta“ („Пієта/Пиета“ – „Pieta“ (1994), umělecko-publictistický film-rekviem.

Ovšem až první desetiletí 20. století přineslo „rozmach“ filmografie na dané téma. Za všechny jmenujme „Velykyj holod“ („Великий Голод“ – „Veliký hlad“ (2005), „Holodomor. Technologiji henocydu“ („Голодомор. Технології геноциду 1-2“ – „Hladomor. Technologie genocidy“ (2005), „Čas temrjavu“ („Час темряви“ – „Čas

⁴⁹ Výbor pro vyšetřování hladomoru, ustanoven 1982, v roce 1986 přejmenován na Ukrainian Canadian Research and Documentation Center.

temnoty“ (2003), „Žyty zaboroneno“ („Жити заборонено“ – „Žít zakázáno“), a další. Jedná se o dokumentární či polodokumentární televizní filmy, trvající většinou necelou hodinu a postavené, z nedostatku jiného dostupného materiálu, většinou na stejných archívních zdrojích.⁵⁰

V nedávné době, v roce 2008, byl dokonce natočen polodokumentární snímek zabývající se Holodomorem i přímo v Hollywoodu. Americký režisér Bobby Lee byl tak šokován událostmi v té době na Ukrajině a neznalostí většiny společnosti, že se rozhodl rozšířit obecné povědomí svých amerických spoluobčanů (dle jeho vlastních slov) o teroru Sovětského svazu natočením vlastního filmu „Holodomor: - Ukraine's genocide“ („Голодомор: Геноцид України“ – „Hladomor: Ukrajinská genocida“). Téněř souběžně vzniká i dokument „Soviet history“, který také jednu svou část věnuje Holodomoru.⁵¹

Přesto film Olese Jančuka zůstává jediným čistě uměleckým snímkem, přibližujícím divákům utrpení rolníků v letech 1932 – 1933. Nedá se dost dobře porovnat s žádným jiným filmem, neboť dosud k žádnému podobnému zpracování látky, třeba podle jiných knih o hladomoru, nedošlo.

V současné době je situace ukrajinského filmu tristní, jak se nezapomene zmínit ve svých rozhovorech i Oles Jančuk.⁵² Chybí podpora státu na financování ukrajinského filmového průmyslu,⁵³ co se týče financování ze soukromé sféry, brání tomuto mecenášství špatné ukrajinské zákony – zatímco na Západě se podpora kultury může odepsat z daní, zákony Ukrajiny toto nedovolují, sponzor tak de facto financuje film přímo z vlastní kapsy. Nadějí zůstává nový, již přijatý zákon o filmu z 18. března 2010 o podpoře domácího filmového průmyslu.⁵⁴

⁵⁰ Viz WWW: <http://www.share.net.ua/forum/index.php?showtopic=825>, na WWW stránkách <http://www.archives.gov.ua/Sections/Famine/VideoFiles.php> lze nalézt biograficky laděné krátké dokumenty postavené na konkrétních výpovědích a osudech pamětníků Holodomoru z různých koutů Ukrajiny.

⁵¹ Stává se dnes téměř obecným jevem, že teprve nyní západní společnost jakoby začíná „objevovat“ hrůzu stalinského teroru. Pozornost byla v západních médiích vždy upřena spíše na zvěrstva nacismu a sovětský teror zůstával v pozadí. Nyní, zdá se, dochází k rehabilitaci obětí hrůzných represí stalinských, které trvaly nepoměrně déle než ty nacistické.

⁵² „Олесь Янчук: Держава має підтримувати не лише футбол, але й кіно!“ Rozhovor s režisérem z 23.2.2010 dostupný na WWW: <http://www.ukrpohliad.org/news.php/news/2559>

⁵³ V roce 2010 bylo na veškerý ukrajinský film vydáno, vládou poskytnuto 5 milionů hřiven (cca 12 milionů Kč), částka, která absolutně nemá šanci pokrýt nějaký větší režisérský počín či jiný zajímavý filmový projekt.

⁵⁴ Více informací na WWW: http://www.ktm.ukma.kiev.ua/show_content.php?id=1015

4. Vyrovňování se s minulostí

4.1. Dodatečná rehabilitace

Po druhé světové válce se v evropské historii nenašlo místo na rehabilitaci obětí Hladomoru či vůbec na upření pozornosti na toto téma. SSSR se stalo jedním z vítězných států a zcela bez skrupulí si zajistilo vliv v téměř celé středovýchodní Evropě. V samotném SSSR bylo vyloučené podnikat jakékoli badatelské kroky, které by osvětlily události na Ukrajině ve třicátých letech. Existence Holodomoru byla oficiálně popírána, v letech bezprostředně následujících konec druhé světové války byla pozornost upřena na zvěrstva nacistického režimu v Německu. V roce 1948 vyšla první kniha otevřeně informující o represivních opatřeních sovětské vlády – *I chose freedom* – která již 20 let před Solženicynem otevřeně hovořila o gulazích, Holodomoru na Ukrajině a o násilí spáchaném za bolševické revoluce a za kolektivizace. Její autor, bývalý vysoko postavený sovětský diplomat Viktor Kravčenko,⁵⁵ musel poté před soudem, kam byl dohnán francouzským levicovým deníkem *Les Lettres France*, obhajovat svá tvrzení. Z dnešního pohledu se zdá téměř neuvěřitelné, že na obhajobu ne jeho, ale SSSR vystoupily takové zvučné a uznávané osobnosti jako G. B. Shaw, J. P. Sartre či L. Feuchtwanger.

Popírání existence ukrajinského Holodomoru 30-tých let Sovětským svazem a víceméně ignorování toho samého faktu západním světem počíná se měnit v 80. letech minulého století. V r. 1988 byly v USA ustanoveny dvě komise, které měly za úkol sebrat svědectví (z řad početné ukrajinské emigrace v USA) a zahájit tak bádání o tom, co se vlastně ve 30. letech na Ukrajině stalo. V čele komisí stanuli uznávaní američtí historikové, především James Mace. V r. 1986 byla vydána kniha amerického historika Roberta Conquesta *The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror-Famine*. Kniha konečně znamenala průlom v tematice zabývající se terorem sovětského

⁵⁵ Viktor Kravčenko býval vysoce postaveným sovětským diplomatem, kterému se za jeho pobytu v USA podařilo získat politický azyl. V SSSR byl poté prohlášen za zrádce a do konce života žil v USA pod jiným jménem. Zemřel v r. 1966. Oficiální verze zní, že spáchal sebevraždu.. Přesto dodnes přetrvává silné přesvědčení, že za jeho smrt může KGB.

režimu a téměř po padesáti letech se svět konečně začal naplno uvědomovat obludnost politiky SSSR vůči vlastním občanům.

Během let osmdesátých se začíná uvolňovat situace i v samotném Sovětském svazu. V r. 1987 byl nucen fakt Holodomoru uznat i první sekretář Ústředního výboru Komunistické strany Ukrajiny V. Ščerbyckij. Při projevu k 70-ti letému výročí Říjnové revoluce nazval příčinou Holodomoru sucho. Na počátku poslední dekády 20. století se objevuje řada vědeckých pojednání zabývajících se Holodomore, mezi nimiž je třeba vyzdvihnout práce historiků S. Kulčického, J. Šapovala a V. Vasiljeva.

Poslední desetiletí 20. století s sebou přineslo i zásadnější počiny týkající se uznání Holodomoru a pocty jeho obětí, a to přímo na úrovni státní i celosvětové. V roce 1998 byla v souladu s prezidentským výnosem č. 1310/98 vždy čtvrtá sobota v měsíci listopadu vyhlášena Dnem smutku – tedy dnem památky nevinných obětí hladomoru. Na 70. výročí „Velkého Hladu“, v jarních měsících roku 2003, proběhlo parlamentní slyšení, jehož výsledkem bylo přijetí „Výzvy k ukrajinskému národu“ (Звернення до Українського народу) – tedy jakési doporučení k uctění památky obětí Holodomoru. Holodomor je zde chápán jako akt genocidy vůči ukrajinskému národu, jehož původcem byl totalitní stalinistický režim.

Behem let nejvyšší představitelé Ukrajiny usilovali taktéž o „zpopularizování“ tématu Holodomoru na širší mezinárodní úrovni. V roce 2003 vystoupil na 58. sjezdu OSN prezident Ukrajiny Leonid Kučma s proslovem, ve kterém mj. uvedl, že následkem hladu na Ukrajině zemřelo 7 – 10 miliónů lidí. Tlak Ministerstva zahraničních věcí Ukrajiny na mezinárodní uznání a uctění obětí Holodomoru vyústil v témže roce ve společné prohlášení 63 zemí světa, které uznávají Holodomor národní tragédií Ukrajiny.

Požadavek uznání Holodomoru jako genocidy zesílil jmenováním Viktora Juščenka prezidentem Ukrajiny. Juščenko již zcela otevřeně hovoří na mezinárodním poli o Holodomoru jako o genocidě a všemožně se snaží strhnout pozornost na dané téma (na zasedání OSN, na zasedání Rady Evropy).

Vrcholem uznání Holodomoru jako národní tragédie ukrajinského národa byl poté v roce 2006, 30. listopadu, zákon Ukrajiny „O Holodomoru let 1932 – 1933 na Ukrajině“. Tímto oficiálním krokem na nejvyšší možné úrovni – zanesení Holodomoru do ústavy Ukrajiny – se tak uznání a hold jeho obětí stalo téměř věcí národní cti a národního sebeurčení.

V roce 2008, na parlamentním shromáždění Rady Evropy, na zasedání Politického komitétu, byl tehdejší víceprezident parlamentního shromáždění Rady Evropy Alexander Biberaj zvolen referentem v otázce posouzení Holodomoru jako zločinu totalitního režimu na Ukrajině a v jiných částech Sovětského svazu (dále hlavně na Kubáni a v Povolží). Výsledkem byla právní klasifikace Holodomoru na Ukrajině a na Kubáni jako zločinu proti lidskosti a genocidy.⁵⁶

Ve stejném roce 17 parlamentů různých zemí světa uznaly Holodomor jako genocidu ukrajinského národa (Kanada, USA, Maďarsko, Austrálie, Estonsko, Litva, Gruzie, Polsko, ad.).

V roce 2010 byli Josif Visarionovič Stalin, Vjačeslav Molotov, Lazar Kaganovič, Pavel Postyšev uznáni vinnými organizováním genocidy ukrajinského národa.

⁵⁶ Celý text dokumentu ke stažení na internetové adrese <http://www.scribd.com/doc/16573273/Legal-classification-of-Holodomor-19321933-in-Ukraine-and-in-Kuban-as-a-crime-against-humanity-and-genocide>

4.2. Polemika „Byl Holodomor genocidou?“

Situace dnes víceméně dospěla tak daleko, že se uznání Holodomoru a úcta k jeho obětem staly téměř věcí národního sebeurčení. Politizace daného tématu, zejména za Juščenkovy vlády (který vyloženě až zneužíval Holodomor jako prostředku k posilování svého mandátu a popularity), je některými badateli kritizována. Je samozřejmě nepochybně pozitivem, že se konečně po dlouhých letech dostalo obětem zadostiučinění, ale zároveň jejich zneužívání jako prostředků politického boje působí naopak nedostatkem piety vůči nim.

Nejvyšší ukrajinští politici představitelé se často uchylují k prostředkům, zavánějším čistě samoučelností. Zlo a utrpení se nedá vyčíslit nějakým způsobem statisticky. Strhávání pozornosti na utrpení ukrajinských rolníků prostřednictvím nadsazování čísel či jeho porovnávání s židovským Holocaustem (ve smyslu – za Holocaustu zemřelo „jen“ 6 miliónů Židů, ale za Holodomoru zemřelo 10 miliónů Ukrajinců) zavání hrubou neúctou vůči jeho obětem a vyloženě svádí k jakémusi zvrhlému soutěžení, která z katastrof, postihnuvší různé národy světa, byla horší.

Pravdou je, že mnoho ukrajinských intelektuálů, badatelů, je ve svém, nepochybně spravedlivém, rozhořčení velice nekompromisní a původcem zla zcela nepokrytě nazývají „Rusko“ a „Moskvu“. Osobně si myslím, že historik by měl zachovat kritický a zároveň objektivní postoj vůči historii, nazývat věci pravými jmény a neutrálně, vyvarovat se osobně zabarvenému, citovému podtextu (původce zla – Sovětský svaz a jeho tehdejší moskevská vláda, politbyro, atd.). Zároveň ovšem chápu jejich bolestnou zkušenost – vláda Sovětského svazu se sídlem v Moskvě napáchala na Ukrajině hluboké škody, materiální i psychické, na duších i na morálce obyvatel. Vymezení se vůči politice Moskvy, i 20 let po pádu SSSR, je stále pro ně věcí národní či čistě osobní hrdosti.

„Národní cítění“, jak je můžeme chápat, je věcí společného sdílení běhu historie, společným cítěním křivd vůči svému národu, nepřímou tedy vůči sobě, a společným vnímáním hrdosti nad skutky vykonanými našimi předky či současníky, které cítíme téměř jako naše vlastní. Věcí národní hrdosti tak je pro „pravověrného“ Ukrajince epocha kozáků, kteří si dokázali navzdory silnému Rusku a navzdory silnému Polsku

vybojovat a nějakou dobu udržet nezávislost. Věcí pocitu národní – osobní křivdy potom je vnímání Holodomoru. Holodomoru jako útoku nejen na rolnictvo, ale tím pádem i na celý národ. Z tohoto pohledu projevuje se silně na současné Ukrajině vliv přišedších Rusů. Cítí se sice být Ukrajinci, ale většinou tento společný běh historie nesdílejí. Nebyli to, přinejmenším, jejich předkové, kteří umřeli za Holodomoru. K Rusku necítí vztah macešský, ale mateřský. A často nostalgicky vzpomínají na dobu Sovětského svazu jako na dobu, kdy byli světovou velmocí, která „hýbala s miskami vah.“

Co se týče uznání Holodomoru jako genocidy, problém nastává již v samém vymezení pojmu „genocida“. Podle přesné definice slova, jak byla ustanovena soudcem Raphaellem Lemkine⁵⁷, Holodomor genocidou v pravém slova smyslu nebyl (venkované se dle svědectví necítily být utlačovány proto, že byli Ukrajinci, mimo to, i v řadách aktivistů či komunistických úředníků byli Ukrajinci). Z druhé strany není pochyb o tom, že se jednalo o cílené vyhladovění rolníků žijících na Ukrajině či na Kubáni⁵⁸, a je pravděpodobné, že přímo *ukrajínští* rolníci byli chápáni jako sabotéři kolektivizace a hladomoru použito jako nástroje jejich „pacifikace“. V konečném důsledku poté můžeme hovořit o genocidě ukrajinského venkovského obyvatelstva, které, jakožto většina etnického obyvatelstva Ukrajiny, tvořilo jakýsi „pilíř“ národa (národní zvyky a tradice jsou svázány s venkovem). Jeho vyhlazení dá se potažmo vztáhnout na celý národ.

Z tohoto úhlu pohledu tedy můžeme hovořit o genocidě jednoho národa. Zatýkáni a systematická likvidace ukrajinské inteligence, decimování venkova (původně společenské třídy kulaků, poté byla na celé ukrajinské rolnické obyvatelstvo vzata jakási „kolektivní odpovědnost“), osídlování zpustlého venkova jinak hovořícím obyvatelstvem, to vše mělo přímo fatální důsledky na ukrajinské národní cítění.⁵⁹

Jedním z častých argumentů znevažujících Holodomor jako akt genocidy je fakt, že hlad v oněch letech panoval i v jiných částech SSSR, ovšem dle prostudovaných

⁵⁷ Wikipedie, heslo „Genocide“, dostupné na WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/Genocide>

⁵⁸ 62% obyvatel na Kubáni tvořili Ukrajinci, také zde byl zaveden režim „černých došok“, srov. ZIEGLER, „чорні дошки“ jen na Ukrajině

⁵⁹ Ve světle zde nastíněných událostí ovšem nesmíme zapomínat na další zvěrstva bolševického režimu, jako byla deportace Krymských Tatarů na Sibiř či tzv. Březenové deportace obyvatelstva Pobaltí, v kontextu čehož bychom i zde mohli mluvit o genocidě.

materálů jeví se nepopiratelné, že nikde nedocházelo k tak masovým a radikálním konfiskacím nejen majetku, ale i veškerých potravin jako na Ukrajině.⁶⁰ Kulaci byli nepřátelé státu po celém Rusku, ale na Ukrajině se termín „kulak“, jak již bylo řečeno výše, počal posléze vztahovat na kteréhokoli rolníka.

Proti termínu „genocida ukrajinského národa“ ovšem hovoří i fakt, že hladem netrpěli výlučně Ukrajinci, ale i jiné menšiny, žijící na stejném území.⁶¹ Jak píše A. Graziosi, oběťmi státní „politiky hladu“ se nestali pouze etničtí Ukrajinci, smrt byla bezprostředně svázaná s místem pobytu.⁶²

A stále vychází knihy jako např. *The Years of hunger* (2004), které roli státu na vyvolání či naplánování hladomoru, zpochybňují. Ve své knize se renomovaní američtí historikové S. G. Wheatcroft a R. W. Davies podrobně zaměřují na systém sovětského zemědělství a ukrajinský hladomor dávají do souvislosti s jinými hladomory na Sovětském území. Poukazují na to, že vyvolání takové katastrofy bylo daleko záměrům Stalina a jeho nomenklatury a že termín „genocida“ se odvíjí od intencionálních interpretací Holodomoru.⁶³

Měla-li by se autorka této práce přiklonit k některé z výše uvedených interpretací, dovolila by se ztotožnit s tou, která v Holodomoru vidí ne snad přímo roky předtím naplánovanou katastrofu, ale spíše oportunistické využití situace, shodné se stalinskou rétorikou, že nového státu nebude možno vybudovat bez velkých obětí. Venkovské obyvatelstvo žijící na Ukrajině a na Kubáni bylo obětováno – mělo být zpacifikováno jako celá jedna třída kulaků v jedné ze Stalinských čistek.

⁶⁰ Co se týče hlavně Kubáně a poté Povolží, teze různých autorů se liší, někde se v souvislosti s hladomorem vyzdvihuje jen Ukrajina, v jiných pracích historikové berou velký ohled i na jiné části SSSR. Pravdou nicméně je, že minimálně Kubán, dnes patřící Rusku, dříve náležela Ukrajině a podmínky v letech Holodomoru se tam blížily, či byly stejné, jako na Ukrajině.

⁶¹ ZIEGLER, s. 19

⁶² ГРАЦІОЗІ, Андреа; „Голод у СРСР 1931 – 1933 рр. та український Голодомор: чи можлива нова інтерпретація?“ Український історичний журнал 2005, no. 3, с. 120-131. , „Листи із Харкова. Голод в Україні і на Північному Кавказі у повідомленнях італійських дипломатів, 1932-1933 рр.“, Харків 2007

⁶³ Viz: „The Years of Hunger: Soviet Agriculture, 1931 – 1933“, dostupné na WWW: http://eh.net/book_reviews/years-hunger-soviet-agriculture-1931-1933

5. Závěr

Předkládaná práce se zabývala historickou a uměleckou analýzou filmu „Holod-33“. Dlouhometrážní prvotina režiséra Olese Jančuka převádí na filmové plátno román ukrajinského spisovatele Vasyla Barky, dlouhá léta žijícího v emigraci. Dílo pojednává o osudu rolnické rodiny Katrannyků, jejíž členové jsou v době vrcholícího hladomoru (Holodomor) na Ukrajině ve 30. letech minulého století nuceni bojovat o holý život.

Jelikož se v případě Holodomoru jedná o desítky let tabuizovaný úsek novodobých ukrajinských dějin, v první části práce se věnujeme historickým faktům a souvislostem. Strádání rolníků propuklo již se zaváděním kolektivizace, která nenávratně ničila charakter krajiny, zvyky a tradice svázané s půdou, zpřetrhala vazby člověka k půdě, která ho živila. Ale hladomor jako takový nejeví se nám jako *přímý* důsledek kolektivizačních snah. Hlad mezi venkovským obyvatelstvem vypukl v důsledku sovětské politiky centralizace. Totalitní režim stojí na absolutní kontrole života svých obyvatel. Soukromé vlastnictví nebylo žádoucí, veškerá půda a její výnosy propadaly státu. Když se přestaly v daných oblastech – hlavně na Ukrajině (která měla být vzorovou zemí kolektivizace a odpor tamních rolníků byl tak dvojnásob nežádoucí) - plnit stanovené kvóty odvodů obilí, režim přistoupil k tvrdým sankcím. Přistoupilo se k totální izolaci celých oblastí, kde speciální brigády odnímalý lidem veškerou potravu a zásoby na zimu, a tak byla během zimy 1932 -1933 většina venkovského obyvatelstva odsouzena de facto k smrti hladem.

Jančukovi se podařilo natočit syrový, ale přesto poetický film na toto téma. Jedná se zatím o jediné „umělecké“ zpracování Holodomoru, a nutno říci, že film přibližuje dobu s velkou autenticitou, tíživá atmosféra se prolíná celým filmem. V syžetu film staví na Barkově fabuli, přesto délka filmu nedovoluje Barkův román zpracovat v celé jeho šíři. Spíše tedy než o adaptaci, jedná se o jakési „vypůjčení“ knihy za cílem přiblížit lidem co nejvíce zimu 1932-1933 prostřednictvím utrpení „konkrétní“ rodiny, se kterou se může divák ztotožnit (na rozdíl od filmů dokumentárních, které přeci jen působí někdy odtažitě, takhle má divák možnost citově se „zainteresovat“ a téma tak prožít „na vlastní kůži“).

Sovětská vláda jakoukoli existenci hladomoru, či spíše vlastní podíl na jeho vypuknutí, popírala. Staří lidé se báli o svých zážitcích i jen mluvit. Zlom nastal s pádem SSSR. Symbolické uvedení filmu Olese Jančuka (který vznikl vlastně ještě za existence Svazu, těsně před jeho zánikem) v předvečer nabytí opětovné nezávislosti Ukrajiny jen nastiňovalo, jak se v příštích dvou desetiletích téma Holodomoru stane po epoše Kozáků na veřejnosti nejdiskutovanějším tématem z ukrajinské historie.

Pořádají se mezinárodní konference, vydávají se sborníky, pořádají se výstavy na téma Holodomoru, v centru Kyjeva vedle Kyjevo-pečerské lávry vzniká jeho památník. O Holodomoru se jak na úrovni akademické tak politické mluví jako o genocidě ukrajinského národa. V poslední části práce jsme se snažili věnovat se trochu právě této otázce, či spíše polemice vedené okolo ní. Byl Holodomor třicátých let genocidou ukrajinského národa?

Největší nesnáze nastávají právě s vymezením pojmu genocida. Bohužel, zneužívá se jej často jako politického „nátlakového“ prostředku. Přesto nikdo nechce zlehčovat utrpení obyvatel v té době, a ani my v žádném případě neumenšujeme odpovědnost sovětské vlády.

Přesto zdá se nám neutuchající polemika jako místy již neplodná a nic neřešící. Budoucí generace nesmí zapomenout, ale také by neměla stavět svoji národní hrdost a identitu na tomto slově.

Spíše by se měla v duchu ideálů Vasyly Barky hrdě hlásit k národu, který přes veškerá protivenství stále žije a cítí se být nezávislým a plněhodnotným národem.

Bohužel, právě národní hrdost a sebevědomí soudobé Ukrajině do jisté míry chybí. Dáno je to samozřejmě i ekonomickou situací, každopádně to vše se nám jeví jako důsledek neskutečného, šíleného, sovětského, prvotně stalinistického režimu, který nejen Ukrajinu, ale i ostatní země Sovětského svazu izoloval od ostatního světa a na minimum zmenšil občanskou odpovědnost a vlastenectví (což je případ i České republiky).

Problémem dnešní Ukrajiny je ale ovšem i její názorová (de facto etnická) rozdělenost. Je otázkou, jestli potomci ruských přistěhovalců přijmou za svou historii Ukrajiny, její literaturu a její jazyk.

6. Resumé v Ukrajinštině

Представлена тема займається одним із найважливіших періодів у історії України. Завдання було таке – Історико-мистецький аналіз фільму Голод-33. Метою цієї роботи був не тільки аналіз історичних подій, але їх пізніше художнє опрацювання.

Праця розділена на три головні частини. У першій авторка хотіла показати короткий переказ історії голодомору в Україні у тридцятих роках двадцятого століття. Упродовж двадцятих, тридцятих та сорокових років в Україні відбулися цілком три голодомори. Наше праце звертає увагу на голодомор тридцятих років (для цього вживається назва Голодомор із великим Г на початку), тому що цей голодомор не був викликаний нестачею харчів протягом воєнних літ, але був цілоспрямований політикою влади Радянського Союзу коли в Європі вже панував мир.

Після Першої світової війни Україна, її діячі науки, політики, культури, тобто вся інтелігенція боролася за незалежність своєї держави. Зокрема як для Росії за часів царизму, також для Сталіна й Радянської влади Україна була важливою територією, тому що займала стратегічну позицію біля Чорного моря і межувала із західною Європою. Була важливим елементом цілої системи. Також її аграрний поділ грав необхідну роль при створенні нової держави і нового господарства СРСР.

Так сталося що радянська армія перемогла українську повстанську армію (котрій допомагала Німеччина) і на початку двадцятих літ Україна була остаточно приєднана до Радянського Союзу. Усе почалося з політикою колективізації українського сільського населення. Впродовж двадцятих років вступ до колгоспу не був ще вимушений, але українські селяни не виявляли великого бажання увійти в колгосп і виддати їм усі свої господарські засоби.

Але ситуація для селянства погіршилася наприкінці двадцятих років. Політика і функціонування Радянської держави пов'язана із методами тоталітарного режиму. Її постулатом був повний контроль над усім життям своїх громадян. Так наприклад вступ у колгосп почав вимагатися з жорстокістю, всіх

багатих хліборобів називали куркулями і ворогами держави, висіляли з цілими сім'ями в Сибір. Учителі, священники були переслідувані й арештовувані. Вся українська інтелігенція ліквідовувалися так само, як селянство.

Хліборобне господарство гарантувало Радянському Союзові здійснення гігантських планів індустріалізації держави. Зерно продавалося до Польщі, Чехословаччини, Німеччини та інших європейських країн. На колгоспи й на приватні хлібозаготівельні господарства були накладені високі квоти на збір зерна. У 1932 році вперше не пощастило здійснити у декількох районах України ці збори.

Реакція радянської влади була жорстока. Вибрані райони були записані на так звані „чорні дошки“. Практично це значило що в наведених районах бригади молодих комуністів забирали продукти, всі можливі засоби харчування – не тільки зерно, котре селяни тримали на зиму, але також буряк, картоплю. Цілі селянські сім'ї фактично засуджені на голодну смерть. Послідовно на чорні дошки записані й інші райони України. Подібна ситуація також була на Кубані.

Упродовж зими 1932 – 1933 рр. і літа 1933 р. повимирало мільйонів селян, більшість творили сім'ї етнічних Українців. Влада не зробила нічого, щоб полегшити страшне страждання людей.

Інші країни Європи знали небагато про цей Голодомор в Україні. Більшість інформації в цей час мали дипломати Німеччини. Також у Чехословаччині й Польщі відбувалися невеликі протести, співвітчизники голодуючого народу намагалися притягнути цілодержавну увагу до цих подій у Радянській Україні. Але в цей час позиція Радянського Союзу в цілому світі була сильна, й радянська пропаганда категорично таку інформацію заперечувала. Більше того, після Великої господарської кризи у світі у 1929 р. комунізм і соціалізм, які були пропаговані Радянським Союзом виглядали альтернативами демократичному режиму Європи і Сполучених Штатів.

Відомий журналіст Волтер Дюранті написав: „Я вважаю, що більшовики добрі для російських мас, і я вірю в більшовизм для Росії; але я щоразу більше переконуюся, що він не підходить до Сполучених Штатів і Західної Європи.“⁶⁴

⁶⁴ЭТКИНД, Александр.; *Толкование путешествий. Россия и Америка в травелогах и интертекстах*, Moskva 2001, s. 177, in: *Голодомор в Україні 1932 – 1933 років за документами...*, s. 8

Віце-президент Сполучених Штатів, Генрі Уоллес проголосив: „Я би не хотів комунізму в Америці, але він має сенс у Росії.“.⁶⁵

Жертви Голодомору наблизяться до декількох мільйонів. Точного числа немає. Найчастіше говориться про десять мільйонів, але серйозні дослідження сходяться здебільшого на числі чотири мільйони *безпосередніх* жертв Голодомору.

Друга частина праці звертає увагу на художнє опрацювання голодомору тридцятих років. Дослідження концентрується на романі українського емігрантського письменника Василя Барки „*Жовтий князь*“, зокрема до його сфільмування. Кінорежисер Олесь Янчук зробив цей фільм ще за існування Радянського Союзу, коли мав ще перед тим можливість мандрувати до Сполучених Штатів й досліджувати у американських архівах. Упродовж цих поїздок за кордон він познайомився з автором „*Жовтого князя*.“ Ця зустріч справила глибоке враження на режисера й після того Янчук, коли повернувся, зробив свою першу повнометражну картину.

Василь Барка, уродженець з Полтавщини, став учителем, і деякий час перебував на Кубані. Але упродовж Другої світової війни дістався до Німеччини як „*ostarbeiter*“. Уже в час миру намагався емігрувати до Франції, але невдало. Потім закінчилися його подорожі в Америці. Там він написав більшість своїх творів, також роман „*Жовтий князь*.“

Головний аспект у творчості Василя Барки - це аспект моральний. Сам автор був глибоко віруючий і також головні герої роману вірять у Бога, і їхні характеристики вражають моральною чистотою, любов'ю один до одного, вони не крадуть, матір зробила б усе для своїх дітей, діти шанують своїх батьків і батько - це прототип доброго, дбайливого, справжнього чоловіка.

Ці гарні моральні характеристики порівнюються із натурами більшовицьких активістів. У цілому творі очевидний контраст між добрим й злим.

Розвідка роману побудована на щоденній боротьбі селянської сім'ї з голодом. Голодуючи люди пробували деякі способи, як знайти собі страву. Як сказав і сам автор, ніхто, хто ніколи не відчував голод, не може цілковито зрозуміти розмір цього страждання. „І слід сказати, що без цього крайнього стерплення голоду, не знати, чи зміг би автор відповідно описати дійсність в граничному стані.“⁶⁶

⁶⁵ Ібідем

⁶⁶ БАРКА, Василь Від автопа, in: *Жовтий князь*; Куєв 2003, s. 43

Звернення Барки до українського народу зрозуміле. Так, як і сам Ісус незважаючи на все лихо й нещастя в горі заповідав нам триматися у своїй вірі, не зрадити свої моральні цінності. Як пише Барка: „Український народ витерпів один з найвеличніших іспитів в історії своїй .. - висходячи вслід своєму Спасителю на власну Голготу: прийняти ніби хрещення огнем – у муках, подібних хресним, через відданість своїй життєвій правді-вірі.⁶⁷

Олесь Янчук у своїх картинах завжди намагається створити автентичну атмосферу. Він є автором декількох фільмів з історичною тематикою, як сам каже, метою його намагання є відкрити білі місця в українській історії.

Вже його перший кінофільм був відважним актом. Говорити про Голодомор за часів Радянської системи було заборонено багато десятиліть. Проте, *Голод-33* був першим фільмом на цю тему в Радянському Союзі, майже символічно закінчив існування СРСР. Янчук прославився цим почином - фільм був представлений на першому всеукраїнському фестивалі у 1991 році, де завоював перше місце і також був презентований на декількох фестивалях у цілому світі.

Як вже сказано, фільм зроблений відповідно для сюжету роману „*Жовтий князь*.“ Усі головні герої тотожні за характерами Баркового твору. Навпаки, книжка вміщує багато інших подій, різних історій чужих людей, які неувийшли в кінокартину, тому що фільм коротший. Але й так, усі важливі події показані. Основна різниця - це відсутність психологічних образів героїв. Також знайдемо різниці у долі кількох характерів.

Треба сказати, що всі актори вельми добре вибрані. Фільм чорно-білий, тільки у сценах зображуючих фантазії, мрії чи бажання героїв барва міняється і ці картини колорові.

Ціла сім'я Катранників (матіп Дарія, батько Мирон, діти Михайло, Андрій, Оленка і бабуся) функціонує як прототип нормальної сім'ї і може бути взята як загальний модель для українських селянських сімей цих часів.

На жаль, усіх членів сім'ї чекає голодна смерть, тільки доля останнього Катранника, малого Андрійка, залишається трохи непокінчена, але його остання кольорова ілюзія провіщує і йому трагічний кінець.

⁶⁷ БАРКА, Василь Від автопа, in: *Жовтий князь*; Куєв 2003, s. 4..

Фільм Янчука це дуже поетичний твір, хоч позповідає про такі сумні й жахливі випадки. Цілий фільм супроводжують гарні, меланхолійні й тужливі мелодії.

Остання частина праці присвятить питання: „Був український голодомор тридцятих років геноцидом або ні?“ Також авторка хотіла трохи аналізувати чи звернути увагу на сучасну ситуацію навколо Голодомору. „Як сучасне суспільство думає про Голодомор?“

Сьогодні багато країн світу сприймає події великого голоду в Україні у 1932 - 1933 роках як акт геноциду проти українського народу. Але самі люди, теперішні Українці, розділені. З одного боку у багатьох з них уже немає етнічних коренів в Україні, тому що упродовж радянської влади здійснювалася політика русифікації і багато російських сімей приходило на місця, де ранніше жили переважно Українці (кажемо переважно, тому що в Україні жили й інші народи й етнічні групи). Це вказує на те, що голод відбувався також в інших регіонах Радянського Союзу, не тільки в Україні. Але насправді, архівні матеріали говорять про те, що ніде ситуація не була така страшна, як в Україні (ще на Кубані, але Кубань - це також хліборобний край, де більшість населення складали Українці).

Також визначення слова геноцид⁶⁸ не відповідає подіям голодоморних літ, ліквідації націоналізму. Русифікація - це був процес, котрий відбувався у цілому Радянському Союзі (випадок Кримських Татарів, народів балтійських республік). Але зрозуміло те, що ця смертоносна політика була спрямована проти цілого класу селян, які від покоління до покоління господарили на своїй землі, й котрі на початку боролися проти тоталітарної системи Радянської влади і що переважна більшість цих господарів були Українцями.

⁶⁸ Viz: <http://en.wikipedia.org/wiki/Genocide>

7. Bibliografie a internetové zdroje

Bibliografie

БАРКА, В.; *Жовтий князь*, Кујев : Київська правда, 2003

ВОЈКО, Olexandr, GONĚC, Vladimír; *Nejnovější dějiny Ukrajiny*, Brno : Jota, 1997

БОРИСЕНКО, В.К; *Свіча пам'яті. Усна історія про геноцид українців у 1932 - 1933 роках*, Кујев : Стилос, 2007

ДАНИЛЕНКО, В. М ; *Три голодомори в Україні в ХХ ст. : погляд із сьогодення*, Кујев : Українська Видавнича Спілка, 2003

Дзеркало душі народної: спогади та враження відвідувачів виставки про Голодомор років в Україні „Розсекречена пам'ять“; одр. red. С. ГОГУНОВ, uspr. В. ДАНИЛЕНКО Кујев : Києво-могилянська академія, 2008

Голод – геноцид 1933 року в Україні – історико-політичний аналіз соціально-демографічних та морально-психологічних наслідків; одр. red. С. КУЛЬЧИЦКИЙ, New York : НАН України, 2000

Голод 1932-1933 років в Україні причини та наслідки; В.І. МАРОЧКО, С.І. БІЛОКІНЬ, О.М.ВЕСЕЛОВА та інші, Кујев : НАН України, 2008

Голод 1932 - 1933 років на Україні – очима істориків, мовою документів; одр. red. Ф.М. РУДИЧ, uspr. П.Я. ПИРІГ, Кујев : Політвидав України, 1990

Голодомор в Україні 1932 - 1933 років за документами Політичного архіву Міністерства закордонних справ Федеративної республіки Німеччина; одр. red. А.І. КУДРЯЧЕНКО, Кујев : Національний ін-т Історичних досліджень, 2008

Голодомор 1932 - 1933 років злочин влади – трагедія народу; одр. red. О.А. УДОД В., uspr. С. ЛОЗИЦЬКИЙ, Кујев : Генеза, 2008

Голодомор 1932 - 1933 років в Україні: причини, демографічні наслідки, правова оцінка; одр. red. І.Р. ЮХНОВСЬКИЙ, Кујев : Києво-могилянська академія, 2009

Голодомор 1932 - 1933 років в Україні -документи і матеріали; одр. red. В.А. СМОЛІЙ, uspr. Р. ПИРІГ, Кујев : Києво-могилянська академія, 2007

ГРАЦІОЗІ, Андреа; *Листи з Харкова. Голод в Україні і на Північному Кавказі у повідомленнях італійських дипломатів, 1932-1933 рр.* Charkov : Фоліо, 2007

ВАСИЛЕНКО, В.; *Голодомор 1932 - 1933 років в Україні як злочин геноциду: правова оцінка*, Кујев : Український ін-т національної пам'яті, 2009

Великий голод в Україні 1932 - 1933 років, одр. red. С.В. КУЛЬЧИЦЬКИЙ, Кујев : Києво-могилянська академія, 2008

Internetové zdroje

MOVCHAN, Raisa; „Vasyl Barka: Life and Work“, 24. 2. 2011, dostupné na WWW: http://risu.org.ua/en/index/monitoring/society_digest/40931/

МУДРИК, Оксана.; „Трагедія українського народу в романі Барки "Жовтий князь", dostupné na WWW: <http://textreferat.com.ua/referat2.php?id=16535>

PERGLEROVÁ, Tetyana; „Státní tradice na Ukrajině“; HOSTIČKA, Vladimír; „Ukrajinská státní idea“; Seminář východoevropských dějin , Národní knihovna v Praze, 1. 11 2001, dostupné na WWW: http://www.nkp.cz/seminar/ukraj_stat.htm

ТИМОЩУК, Н.М.; „Антитоталітарний пафос української прози ХХ. Століття: проблема голодомору“, dostupné na WWW: <http://eureka.ucoz.ua/publ/198-1-0-734>

ZIEGLER, Aleš; Hladomor na Ukrajině v letech 1932 – 1933, bakalářská práce, Masarykova univerzita v Brně 2006, dostupné na WWW: http://is.muni.cz/th/75521/ff_b/

ЯНЧУК, Олесь, Голод-33, film, celá verze v původním znění dostupná na WWW: <http://www.youtube.com/watch?v=Uzynqqwq7L8>

ЯНЧУК, Олесь: Українське кіно сприймається в державі як рідкісний, несподіваний гість.“ Rozhovor s režisérem z 13.5. 2010 dostupný na WWW: <http://onews.com.ua/kyiv-reg/kyiv/rich/ukr/news/23430.html>

ЯНЧУК, Олесь: Держава має підтримувати не лише футбол, але й кіно!“ Rozhovor s režisérem z 23.2.2010 dostupný na WWW: <http://www.ukrpohliad.org/news.php/news/2559>

<http://www.wikipedia.org>

<http://web.znu.edu.ua>

<http://www.chl.kiev.ua>

<http://www.share.net.ua>

<http://www.archives.gov.ua>

<http://www.ktm.ukma.kiev.ua>

8. Obrazová příloha

1. Mapa USSR mapující oblasti zasažené hladomorem 1932 – 1933
2. Portrét Vasyla Barky
3. Obal knihy *Жовтий князь*
4. Portrét Olese Jančuka
5. Plakát k filmu Голод-33
6. Scéna z filmu Голод-33 – společná večeře rodiny Katrannyků
7. Scéna z filmu Голод-33 – pohřeb nejstaršího syna
8. Scéna z filmu Голод-33 – otec Myron s nejmladším synem Andrijkem
9. Scéna z filmu Голод-33 – Andrijko mezi kříži v lese
10. Scéna z filmu Голод-33 – Myron padá do společného hrobu
11. Scéna z filmu Голод-33 – děd, kterého potkává Andrij v závěru filmu

1. Mapa USSR mapující oblasti zasažené hladomorem 1932 – 1933⁶⁹

⁶⁹ Nejtmavší barva znázorňuje hladomorem nejvíce zasažené oblasti. Jedná se o centrální část Ukrajiny, světlé místo značí průmyslový region, kde úmrtnost nebyla tak vysoká, jako v čistě venkovských oblastech. Dále je patrné, že velké ztráty na životech byly na Kubáni a v Povolží, kde většinu obyvatelstva tvořili též etničtí Ukrajinci.

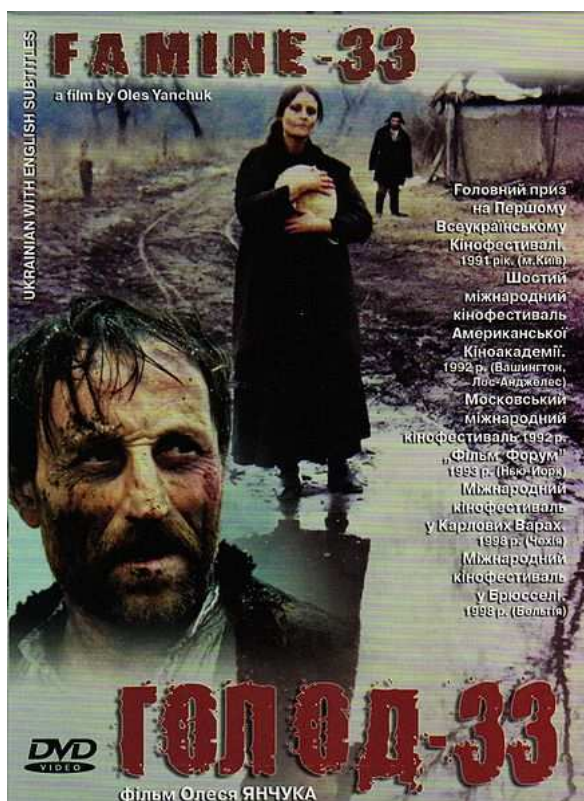
2. Portrét Vasyla Barky

3. Obal knihy *Жовтий князь*

4. Portrét Olese Jančuka

5. Plakát k filmu Голод-33

6. Scéna z filmu Голод-33 – spoločná večere rodiny Katrannykú

7. Scéna z filmu Голод-33 – pohřeb nejstaršího syna

8. Scéna z filmu Голод-33 – otec Myron s nejmladším synem Andrijkem

9. Scéna z filmu Голод-33 – Andrijko mezi kříži v lese

10. Scéna z filmu Голод-33 – Myron padá do společného hrobu

11. Scéna z filmu Голод-33 – děd, kterého potkává Andrij v závěru filmu

9. Anotace

Příjmení a jméno autora: Bc. Michaela Hanzlová

Název katedry a fakulty: Katedra slavistiky Filosofické fakulty Univerzity Palackého

Název diplomové práce: Historicko-umělecký rozbor filmu Holod-33

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Radana Merzová

Počet znaků: 87 771 (bez mezer)

Počet příloh: 1 obrazová příloha

Počet titulů použité literatury: 15 (+ internetové zdroje)

Klíčová slova: Ukrajina, Historie Ukrajiny, Holodomor, Kolektivizace, Sovětský svaz, ukrajinská emigrantská literatura, současný ukrajinský film

Charakteristika diplomové práce:

Práce se zabývá rozbořem ukrajinského filmu Holod-33, který pojednává o hladomoru na Ukrajině ve třicátých letech 20. století. V první části se věnuje historickému přehledu, aby přiblížila dějinné souvislosti. V části druhé se zabývá uměleckým zpracováním dané tematiky, a to knihou ukrajinského spisovatele Vasyla Barky, dle níž byl natočen režisérem Olesem Jančukem film Holod-33. Na závěr se snaží polemizovat s otázkou, jestli byl tento ukrajinský hladomor genocidou a jak tyto historické události vnímá současná Ukrajina.